Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 32 (12122) | 1983 чылдың февраль 8, вторник | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 3 көп.

Быжыг сагылга-чурум, бедик организастыг чорук — чедиишкиннерниң үндезини

Хойжуга сөс

ЧЕДИИШКИННЕРГЕ КОЛ БЫРА БОЛУР

Малчын бүрүзүнге эң харысалгалыг үе — кыштаглаашкынның кидин түлүк үези чоруп турар болгай. Ону чедиишкинниг эрттирер, малды кыштап хүр-менди ажырар, алган социалистиг хүлээлгелерин чүгле күүседир эвес, а харын-даа ажыр күүседирин чедип алыр дээш малчыннар кызымак ажылдап турарлар.

Малчын коданнарда бо хүннер хайнышкынныг ажыл — хой оолдаашкыны-биле каптырлажып турар. Кайы-даа кыштагга баарга — кажаа долдур-ла хураганнар. Оларның жадык, чаагай өзүп-доругуп турары — малчыннарның, хой санныг сакманчыларның кызымак ажылының түңнелидир. Суглуг-Хемниң хойжуларының коданнарында бүгү төрүүр хойнуң хөй кезии оолдапкан. Бо кыштың ниити байдалы малчыннарга таарымчалыг болуп эртип тур. Ынчангаш кайы-даа коданнарда байдал эки, төрүттүнген хураганнар оңча-менди кыш ажып турарынга кижиниң сагыш-сеткили-даа өөрүп орар-дыр.

«Хадын» совхозтуң мында малчыннары колдуунда-ла аравыс ырак эвес чурттап, бот-боттарывыстың ажыл-ижиивисти чугаалажып, арга-дуржулгавысты солчуп ажылдап турар бис.

Төрээн совхозувуска хой малдан эгелээнивистен бээр чеди чыл апты. Бо үениң дургузунда ажылывыска кошкак диртип көрбедивис, хой санныг хураганнарны совхозувуска доруктуруп берген бис. Эрткен чылдарда кыштаглаашкынның байдалы берге-даа болза, алган социалистиг хүлээлгевисти күүседир, хойдан-на хураган алыр дээш кызымак ажылдап, мурнакчы хойжуларның арга-дуржулгазын ажыглаанывыстың түңнелинде көргүзүглеривис багай эвес болган: төрүүр чүс хойга онааштыр чүс хураганны менди камгалап ап, хойдан-на 3,4 кг дүктү кыргып алдывыс. Хөй националдыг акы-дуңма улустарның күрүнези — ССР Эвилелиниң тургустунганындан бээр 60 чыл болган байырлалынга бистиң өг-бүлениң күш-ажылчы белээ ол болганынга сеткиливистиң хөңнүндан чоргаарланып чоруур бис.

Бо чылды — беш чылдың өзек чылы деп СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 чыл) Пленумунга демдеглээн болгай. Ниити беш чылдың планныг онаалдаларының күүсеттинери бо чылдан дыка хамаарылгалыг болуру чугаажок. Ындыг болганда, хойжу-даа, ажылчын-даа, тудугжу-даа, инженер-даа, эртемден-даа кижиниң сорулгазы чаңгыс-ла кол чүүлче — Төрээн чуртувустуң хөгжүлдезин улам-на шапкынчыдарынче, ооң күчү-күжүн быжыглаарынче угланган бүгү-ле чүүлдерни кылыры болур деп билир кижи мен. Ынчангаш беш чылдың кол өзек чылында малдап орарывыс хойларывыстың баш санын хоратпас, төрүүр хой бүрүзүнден-не хураганны камгалап алыр, хойдан-на 3,4 кг дүктү кыргып алырын хүлээнген бис. Ол хүлээлгевисти амыдыралга боттандырары — бистиң өг-бүлениң өзек чылда салыышкынывыс болур.

Коданывыста төрүүр 358 хой бар. Хой оолдаашкыны ам адакталган, хураганнар менди өзүп-доругуп турлар. Төрүттүнген хураганнарны ажаап-тежээр, оларны кадыкшырак кылдыр доруктурар дээш сакманчылар Анай Бүрбүжеп, Вера Кыргыс оларның кызымак ажылдап турарын мактавас арга чок.

Кандыг-даа ажылды кылырда кол-ла чүүл — бедик сагылга-чурумнуг, харысалгалыг болурунда деп санап чоруур бис. Бистерниң, малчыннарның, ажылывыска харысалгалыг чоруувустан төрээн совхозувустуң экономиказы улам хөгжүүр, Аъш-чем программазының амыдыралга боттанышкыны шапкынчыыр болгай. Ону малчын кижи бүрүзү медерел билген турар ужурлуг. Ол бүгүнү боттандырарынга база-ла кол чүүл — сагылга-чурумнуг чорук болгаш ажылга харысалга болур. Ынчангаш СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 чыл) Пленумунга сагылга-чурум дугайында айтырыгны чугулалап көргенин таварылга эвес деп бодап чоруур кижи мен. Ол айтырыгның кол чугулазының база бир херечизи — Москваның станок тудуунуң Серго Орджоникидзе аттыг заводунга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Ю. В. Андроповтуң барып чорааны болгаш ол бүдүрүлгениң ажылчыннары болгаш мастерлери-биле ооң ужуражып чугаалашканы, сагылга-чурумнуң, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң дугайында ол заводта байдалды сонуургап айтырып турганы деп билир мен.

«Күш-ажылдың сагылга-чурумунуң дугайында айтырыг СЭКП ТК-ның Пленумунга чүге чидии-биле ынчаар тургустунганыл? Хамыктың мурнунда — ону амыдырал негеп келген. Чүге дээрге, күш-ажылдың, планның күрүнениң ёзулуг сагылга-чурумну чокка — бурунгаар дүрген хөгжүп шыдавас бис... Биске бүдүрүлгени бурунгаарладыпкы дег шак ындыг медерелдиг, ажылчын сагылга-чурум херек»— деп, Москваның станок тудуунуң заводунуң ажылчыннары-биле ужуражышкынынга эш Ю. В. Андропов чугаалаан болгай.

Шынап-ла, сагылга-чурум, ажылга харысалгалыг чорук дээрге-ле — планныг онаалдаларны күүседиринге кол быра болур-дур. Ол чокка канчап ажылдаарыл, бедик көргүзүглерни канчап чедип алырыл? Болдунмас-ла болгай.

Сагылга-чурум дугайында айтырыгның тургустунуп келгени шынап-ла үениң негелдези дээрзин бистиң хойжулар чугаалажып, ону изии-биле деткип турар бис. Айтырыг ылап-ла шын кылдыр, чогуур үезинде тургустунган-дыр. Ынчангаш кижи бүрүзү ооң амыдыралга боттанган турарынче бодунуң салыышкынын киирер, бодунуң хуу-да үлегер-чижээ-биле амыдыралга, ажыл-ишке көргүзер апаар деп ынчаар билир, бодап чоруур кижи-дир мен.

Сагылга-чурум дугайында айтырыг, эш Ю. В. Андроповтуң чугаалааны ышкаш, министрлерден эгелээш шупту кижилерге хамааржыр болганда, малчыннарга, бистерге база хамааржыр апаар. Бистиң хойжуларывыс ажылга кызымак, харысалгалыг улус. Ынчангаш көргүзүглеривис-даа багай эвес ийин. А төрүүр чүс хойга онааштыр чүс хураган ап шыдавайн турарлар бистиң аравыста база бар. Харысалга дугайында тургустунуп келген бо айтырыгны олар өөренип көөр болгаш амыдыралга боттандырар ужурлуглар.

Оюн КӨК-КЫС,
хойжу.
Бии-Хем район.

ШАҢНАЛГА-ХУРАГАННАР

Бии-Хем районнуң хойжулары кыштаглаашкынга багай эвес белеткенген болгаш малдың баш санын өстүрер, малдан алыр продукцияны улам көвүдедир дээш кызымак ажылдап турарлар. Хойнуң массалыг оолдаашкынының бо үезинде олар харысалгазын улам бедидип, хойдан-на хураган камгалап алыр дээш чарышты калбартканнар.

Ленин орденниг «Кызыл тараачын» совхозтуң хойжулары эрткен чылдың түңнелдерин үндүрүп, бо чылгы сорулгаларын малчыннарның хуралдарында чугаалажып, эрткен чылдагы чамдык четпестерни катаптавас, он бирги беш чылдың өзек чылының планныг онаалдаларын, социалистиг хүлээлгелерин ажыр күүседир дээш аразында чарышты калбарткан ажылдап турарлар.

Ол совхозтуң Ээрбек салбырының хойжуларының ындыг хуралдары эрткен хүннерде болгулаан.

Салбырның 1 болгаш 3 дугаар хойжу бригадаларының каттышкан хуралынга хойжулар чыглып келгеш, юбилейлиг эрткен чылда канчаар ажылдааның түңнеп чугаалашкан. Салбыр эргелекчизи У. Б. Байкара ол айтырыг талазы-биле илеткелди кылган болгаш ажылда бар чедиишкиннерни болгаш четпестерни анализтеп, моон соңгааргы сорулгалар дугайын чугаалаан.

Салбырның хойжулары кыштаглаашкынга эки белеткенгенинден хойнуң массалыг оолдаашкынының үезинде бергедээшкин чок эртип турарлар. Хойжуларның, сакманчыларның, ылаңгыя малчын коданнарда практика эрттирип, сакманчылап турары — көдээ ажыл-агый техникумунуң сургуулдарының ажылгыр, кызымак чоруундан хураганнар хоромча чок өзүп-доругуп турарын малчыннар-даа, салбыр эргелекчизи-даа чугаалады.

Даанган ажылынга ээ-харысалгалыг, эрес-кежээ хойжулар бо салбырда кайы хөй. Оларның кызымак ажылын малчыннар хуралынга мактаан. Анаяк малчын өг-бүле — Кушкаштаар болгаш Людмила Седип-оолдар хой ажылынга мергежээннерниң бирээзи. Оларның коданында төрээн 360 хойнуң хураганнары менди камгалап алдынган. Мурнакчы ажылдыг хойжулар эрткен чылда эки ажылы дээш 21 хураган-биле шаңнаткан.

Хойжу Дондуп Каң-оолдуң өг-бүлези төрүүр чүс хойга онааштыр тозан хураганны камгалап алырын хүлээнген ажылдап турар. Эрткен ажыл-агый чылында олар совхозтуң мурнакчы хойжуларының озуруунга кирген. Чоокта чаа болуп эрткен малчыннар хуралынга олар 25 хураган-биле шаңнаткан.

Хомушку Туран-оолдуң өг-бүлези хойдан-на хураган камгалап алыр дээн хүлээлгезин ажыр күүсеткен. Он бирги беш чылдың өзек чылын олар база-ла чедиишкинниг доозарын, төрүүр чүс хойга онааштыр чүс хураганны камгалап алырын хүлээнген ажылдап турар. Эрес-кежээ хойжу өг-бүле 29 хураган-биле шаңнаткан.

— Ээрбек салбырның хойжулары СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 чыл) Пленумунуң материалдары-биле, Москваның станок тудуунуң Серго Орджоникидзе аттыг заводунга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Ю. В. Андроповтуң чугаазы-биле танышкан болгаш, ону ажыл-ижинге удуртулга болдуруп, кажан-даа, каяа-даа бедик сагылга-чурумну тургузары кижи бүрүзүнүң херээ дээрзин ханызы-биле медерел билип турарлар—деп, салбыр эргелекчизи чугаалады.

М. КАЛЧАН,
«Шынның» тускай корр.

Эш Григорий Васильевич
РОМАНОВКА

Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң көскү ажылдакчызы Силерниң алдан харлаан хүнүңерде СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели Силерге изиг байыр чедирип тур.

Силерге чаагай кадыкшылды, үр чылдарда чурттаарыңарны болгаш совет улустуң чаагай чоруу дээш, бистиң чуртувуска коммунизмниң тиилелгези дээш улам ыңай үре-түңнелдиг ажылдаарыңарны күзедивис, Григорий Васильевич.

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИ	ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУ	ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ

Эш Г. В. Романовка Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры атты тыпсыр дугайында

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң мурнунга улуг ачы-хавыязы дээш база төрүттүнгенинден бээр алдан харлааны-биле холбаштыр СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП Ленинград обкомунуң бирги секретары эш Григорий Васильевич Романовка Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры атты тывыспышаан, ооң Ленин ордени-биле база «Хадыыр болгаш Маска» Алдын медаль-биле шаңнаар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының бирги оралакчызы
В. КУЗНЕЦОВ.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң секретары
Т. МЕНТЕШАШВИЛИ.

Москва, Кремль.
1983 чылдың февраль 6.

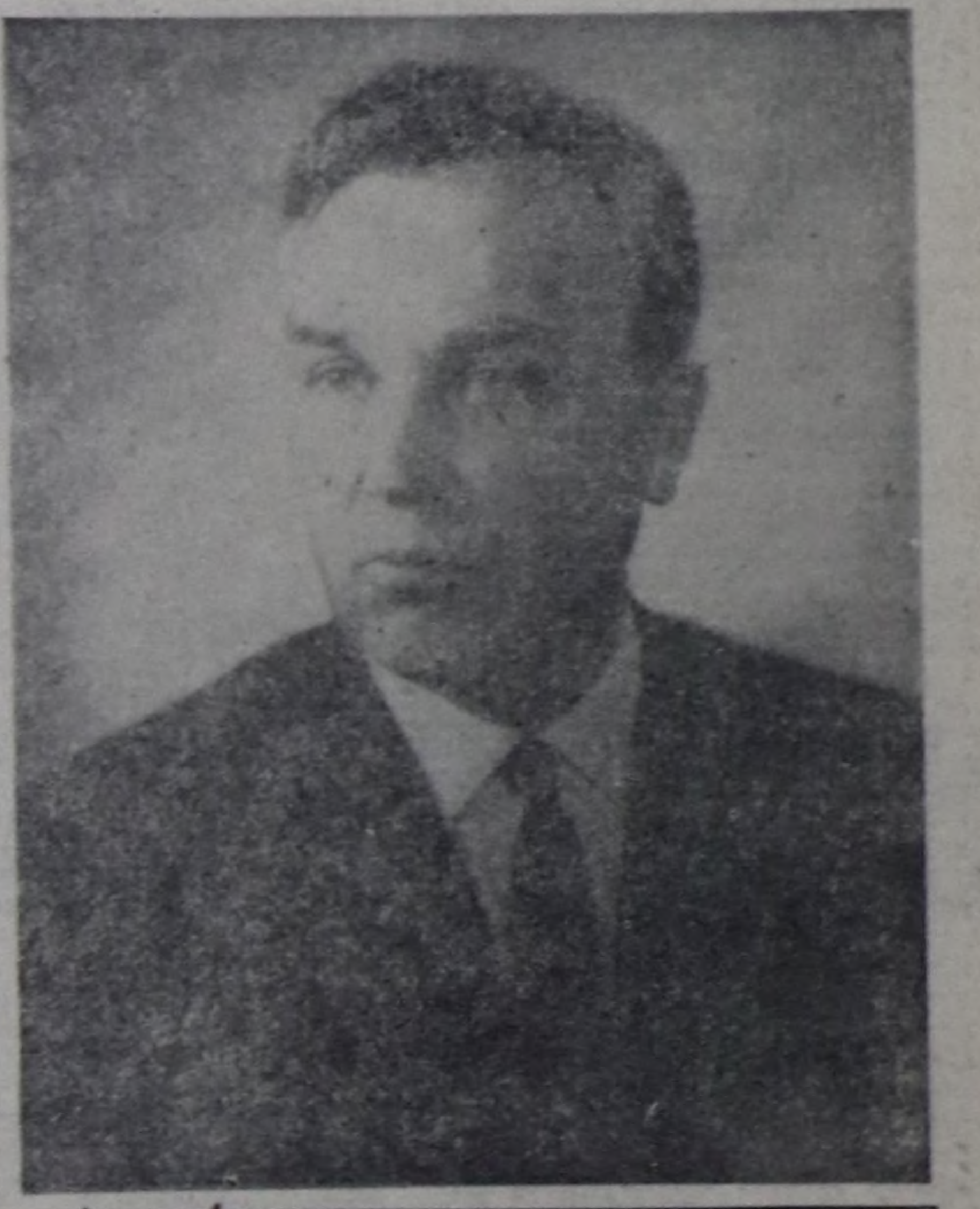

ХӨНДЕЛЕҢНИҢ ХОЙЖУЛАРЫ

«Барлык» совхозтуң Хөнделең салбырында төрүүр 2630 хой бар. Малчыннарның кыштагларында хой оолдаашкыны барык адакталган болгаш организастыг эртип турар, ам бо хүннерге чедир 2619 хой төрээн, хураганнары оңча-менди доругуп турар.

Коммунист Чамзырын Хамушкунуң коданында төрүүр 336 хойнуң 301-и оолдаан, хураганнары менди. Оларның кыштаглары байдалы эки, хойжунуң белеткеп алган сигени четчир.

Чызына Монгуштуң, Чыртак-оол Каадырның коданнарында база малдың чаш төлү чидириг чок алдынып турар.

А. БЕГЗИН-ООЛ.

АРБЫН БОЛЗУН

Таңды районнуң ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозта хой оолдаашкыны кидин түлүктээн. Хоочун кадарчы Калга Ооржак он бирги беш чылдың үшкү чылын эки эгелээн. Оларның коданында 516 хой оолдаан болгаш ында 530 хураган хүр-чаагай өзүп турар.

С. ОЮН.

ПРОПАГАНДИСТЕР ӨӨРЕНГЕН

СЭКП обкомунуң Политиктиг чырыдышкын бажыңы Тыва АССР-ниң Чырыдышкын министерствозу-биле кады школаларда тургускан эртемниг коммунизмниң болгаш «Сайзыраңгай социалистиг ниитилелде коммунистиг кижизидилгениң теориязының база практиказының чугула айтырыглары» деп курстуң школаларының пропагандистериниң семинарын эрттирген.

Педагогика эртемнериниң кандидады К. Б. Салчактың, төөгү эртемнериниң кандидаттары В. Ч. Очурнуң, В. А. Дубровскийниң, М. Н. Смирнованың, З. Ю. Доржунуң лекцияларын семинарның киржикчилери дыңнаан. СЭКП-ның болгаш В. И. Ленинниң коммунистиг кижизидилге, В. И. Ленинниң идей-теоретиктиг салгалында кижизидилге биле өөредилгениң чаңгыс айыының дугайында болгаш өске-даа айтырыглар дугайында олар лекцияларынга чугаалаан.

СЭКП Төп Комитединиң май, ноябрь (1982 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин, СЭКП Төп Комитединиң Чиңгине секретары эш Ю. В. Андроповтуң партия Төп Комитединиң ноябрь Пленумунга чугаазында түңнелдерни болгаш айтышкыннарны пропагандистер хандыр өөренген.

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

ЭКИ ТҮҢНЕЛДЕР

⊙ **СОФИЯ.** Болгарияның улус ажыл-агыйы эрткен чылын эки түңнелдерни чедип алган. Ук түңнелдер амгы беш чылдың планнарын боттандырарынга идегелдиг үндезинни бооп турар. Ол дугайында 1982 чылда Болгарияның социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң түңнелдериниң дугайында дыңнадыгда чугаалап турар.

Республиканың национал орулгазы 1981 чылга деңнээрге 4 хуу өскен, продукцияны бүдүрер болгаш сайгарар талазы-биле планныг онаалдаларны бүдүрүлгелер ажыр күүсеткен, 460 миллион лев акшаның бараанарын немей бүдүрген деп ук документиде демдеглээн.

Чамдык чугула улус ажыл-агый объектилерин ажыглалга киирген, оларга ылаңгыя Козлодуйда атомнуг электростанцияның реактору, Бургастың нефть-химия комбинадының болгаш Перникте В. И. Ленин аттыг металлургия комбинадының чаа күчүзү хамааржыр.

Эрткен чыл көдээниң ажылчыннарынга база-ла эки чыл болган. Үнүш ажыл-агыйының продукциязы 6,4 хуу, мал ажыл-агыйыныы — 3 хуу өскен. Тараа, эът, сүт, дагаа чуургазын бүдүрери көвүдээн. Ажылчы чоннарның амыдырал деңнели улам бедээн.

СЪЕЗДИНИҢ ПРОГРАММАЗЫН ЁЗУГААР

⊙ **ПРАГА.** ЧССР-ниң Федералдыг статистика эргелелиниң дыңнадыында чугаалааны болза, эрткен чылын Чехословакияның социал-экономиктиг хөгжүлдези Чехословакияның Коммунистиг партиязының XVI съездизиниң программазын ёзугаар чоруп турган. Күрүне планы ниитизи-биле күүсеттинген деп ук дыңнадыгда айыткан. Ол чорукка ЭДЧ-ниң кежигүннери чурттар-биле, хамыктың мурнунда ССРЭ-биле экономиктиг болгаш эртем-техниктиг кады ажылдажылгазының хөгжүлдези идиг болган.

Бүдүрүлге хөгжүлдезиниң эң дүрген темпилери эртем-техниктиг дешпилгени хандырып турар адырларга — машина тудуушкунунга болгаш электроникага чедип алдынган. Көдээниң ажыл-ишчилери 10 миллион тонна тарааны ажаап алган.

Социалистиг экономиктиг интеграцияның комплекстиг программазын боттандырарынга акы-дуңма күрүнелер-биле ЧССР-ниң кады ажылдажылгазын ханыладырының чугулазын ук дыңнадыгда онзалап демдеглээн.

Эрткен чылын республикага 100 муң ажык квартиралары, школаларны, уруглар садтарын болгаш эмнелгелерни, культура-амыдырал объектилерин туткан.

«БҮГҮ-ЛЕ ЧҮҮЛДЕРГЕ КАМНАЛГАЛЫГ БОЛУР!»

⊙ **ГАВАНА.** «Бүгү-ле чүүлдерге камналгалыг болур!» — Кубаның ажылчы чоннарының социалистиг чарыжының эң нептерээн лозуңнарының бирээзи ындыг. Олар муң-муң тонна демир аймаанга, чуурулган шилге, эргижирээн автопокрышкаларга, пес-таавы, аъш-чем болгаш көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң хөй-хөй артынчыларынга ийиги амыдыралды берип турарлар. Камналгалыг болгаш хумагалыг болуру бүгү чуртта калбарган массалыг шимчээшкинниң киржикчилери чүгле эрткен чылын безин 30 миллион песо акша түңнүг ийиги чиг-этти чыгган болгаш элээн каш миллиард киловатт-шак электроэнергияны, чүс-чүс муң тонна одаар болгаш кывар чүүлдү камнап алганнар.

Бо чылын Кубаның ажылчы чоннары 43 миллион песо акша түңнүг ийиги чиг-этти чыыр, чиг-эттиң болгаш материалдыг курлавырларының камналгазын көвүдедирин чедип алыр деп шиитпирлээннер. Ол чорук национал экономиканың хөгжүлдезинге чугула салыышкын болур.

ВЬЕТНАМНЫҢ МУРНУУ ЧҮГҮНДЕ СОЦИАЛИСТИГ ЧААРТЫЛГАЛАР

⊙ **ХОШИМИН.** Вьетнамның мурнуу чүгүнүң көдээ ажыл-агыйында социалистиг чаартылгалар уламчылавышаан турар. Чурттуң рис өстүрер кол районну болур Меконг хемниң адакы агымының мөжуларында барык 200 кооперативтер, 10 муң хире бүдүрүлге бригадалары болгаш чер ажыл-агыйының база ол хире эштежилгелери бар.

Тараачыннар коллективтиг күш-ажылдың артык шынарлыын херек кырында бүзүреп көргеннер. Эрткен чылын кооператив шөлдеринге ристиң дүжүдү хуу ажыл-агыйлардан оранчок ажыг болган.

«ШИЛ АДААНДА ОГОРОД»

⊙ **УЛАН-БАТОР.** Моолдуң Дзабхан аймаанда ыяштан херексел кылыр комбинаттың чанында теплица бүдүн чылдың дургузунда чаа ногаа аймаан берип турар. Ону тургузарынга херек кырында немелде акша-хөреңги чарыгдаваан: «шил адаанда огородту» комбинаттың ажылчыннары ажыл шагындан дашкаар үеде ыяш материалдарының артыкшылындан туткан. Огурецтерни, помидорларны, согунаны комбинаттың столовайынче хүн бүрү чорудуп турар.

Республиканың чурттакчы чонунуң аъш-чем хандырылгазын экижидеринге ногаа ажыл-агыйы чугула ужур-дузалыг. Ынчангаш ук ажылды специализастаттынган чүс-чүс күрүне ажыл-агыйлар болгаш көдээ ажыл-агый каттыжыышкыннары база чурттуң хөй-ле үлетпүр бүдүрүлге черлериниң дузалал ажыл-агыйлары чорудуп турар.

(СЭТА).

ДЕҢ-ДЕСКИ ЭВЕС

Бии-Хемде «Сапп», Чөөн-Хемчикте «Чыраа-Бажы» совхозтарның республиканың бүгү малчыннарынга кыйгырыын деткип, Бай-Тайга районда «Тээли» совхозтуң Кызыл-Даг салбырының малчыннары 1982—1983 чылдарның мал кыштаглаашкынын багай эвес чорудуп турар.

Юбилейлиг 1982 чылда салбырның малчыннары бедик көдүрлүүшкүннүг ажылдаан. Салбыр эрткен чылын боттарынга алган социалистиг хүлээлгелерин, планныг даалгаларын долузу-биле күүсеткен. Малчыннардан хойжулар Даниил Салчак төрүүр 100 хойга онааштыр 103 хураганны, бир хойдан-на 2 кг дүктү, а өшкү кадарчызы Сандуу Салчак 93 анайны, бир өшкүден 1 кг. 086 грамм дүктү кыргып, социалистиг чарыштың тиилекчилери болган. Олардан аңгыда элээн хөй малчын хуула хүлээлгелерин ажыр күүсеткен. Малчын өг-бүле бүрүзү 10-15 тоннадан эвээш эвес сигенни белеткеп ап, кыштагларында сараттаан. Эң ылаңгыя Бакчан Салчак 48 тонна, Бичии-Уруг Арапан 36 тонна мал чемин белеткеп, өскелерге үлегерин көргүскен.

Салбыр баштаар чери кыштагларда кажаалар, бажыңнар септеп кылыр тускай бригаданы тургузуп, 6 кажаа, 6 чуртталга бажыңының капитал септелгезин кылдырткан. Бир чаа кажааны туткан. Өске үүр-мек септелгелерин малчыннар боттары чазып кылып алганнар.

Салбырда ам 319 чылгы, 313 инек, 429 сарлык, 7576 өшкү болгаш 5473 хой кыштап турар. Кыштаглаашкынның ниити байдалы багай эвес. Амгы үеде хой оолдаашкыны массалыы-биле эгелээн. Кыштап малды хоромча чок ажырар, ооң чаш төлүн бүрүн камгалап алыр дээш малчыннар тура-соруктуг, эрес-шудургу ажылдап турар. Төрүүр 3628 хойну 13 коданда үзүп тургускан. Ам бо хүннерде 2537 хой төрээн, хураганнар оңча-менди.

Төрүп турар коданнарже немелде мал чеми, концентраттыг чемнерни, чарба, суланы сөөртүп чедирип турар. Суг-биле хандырылгада үзүктелиишкин чок. Салбыр төрүүр коданнарже 33 сакманчыларны чоруткан. Оларның 19-у комсомолчу путевка-биле үнген.

Хойжулардан Бичии-Уруг Арапан, Бакчан Салчак, Аптыы Моңгуш-оол, Карыма Доржу, Норбу Каң-оол оларның коданнарында 200-229 хой оолдаан, хураганнары чидириг чок алдынган. Салбырның тускай эртемниглери кыштаглаашкын үезинде малчыннарны эргип, дузаны чедирип, чаа төрүттүнген чаш төлдүң отчёт-учёдун кылып, дугаарлаашкынын организастап турар. Малчыннарның политик-өөредилгези айда ийи удаа доктаамал эртип турар.

Салбырның ниити ажыл чорудулгазында чедир шиитпирлээзе чогуур ажылдар ам-даа хөй. Ниитизи-биле малчыннар чурттаар 27 бажың бар.

Кудуктуң хойжу бригадазының төвүнде электри чырыы каш чыл бурунгаар киирген. Бригада төвүнден ырак эвес коданнар хөй. Ол коданнарже чагылар тургузуп, чырык киирерин совхоз дирекциязы ам-даа шиитпирлевейн турар. Шеф-биле-даа кылыр болза, хөй чагылар кирбес, шөйген шугумнардан чоок кыштаглар бар.

Салбырның бир ажылы — ангор уксаалыг өшкүлерниң баш санын, ооң продуктулуг чоруун көвүдедири. Ол талазы-биле кылдынган көскү ажылдар эвээш. Өшкү кадарчыларындан эрткен чылын төрүүр чүс башка онааштыр 100 анай алган чаңгыс-даа кадарчы чок болган. Оон кол чылдагааны малчыннарның онаашкан ажылынга ээ-харысалгазының чогуур негелдеге четпезинде. Мал ажылының специалистери, бригадирлер оларның ажылынче кичээнгейни кошкаткан, хыналда-контрольду четпес тургускан. Өшкү төрүп турар үеде сакманчылар чедишпес хевээр. Кажаа, бажыңнар септээринге херек тудуг материалдары: манза, соңга, хаалга, шала будуур будук, чугай, соңга шилдери чедишпес.

Малчын кижиниң ажылының чымыштыг бергезин билбес кижи кайда боор. Ындыг-даа болза, манаа бот-харысалга, сагылга-чурум эргежок чугула. Күш-ажылдың сагылга-чурумун көдүрери дээрге-ле — кижи бүрүзүнүң бот-харысалгазын көдүрери дээш ол деп И. Сафоновтуң «Шын» солунга парлаттынган ажык чугаазында кончуг шын-биле бижээн.

Селбырны машина-техника-биле хандырарында четпестер бар. Кызыл-Даг суурдан совхоз төвүнче ажылчыннар, механизаторлар тускай автобус чок болганындан, кыштың соогунда чадагай машина кырынга чоруур ужурга тавыржып турар. Салбырда гараж, заправка чери чогундан машина-техника дүъште 12 шакта ажылче үнүп турар. Ол чорук дээрге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнге, сагылга-чурумунга улуг хажыдыышкыннарны болдуруп, ажылдаарынга таарымча чок болуп турар.

Малчыннарже солун-сеткүүл чедирилгези чогуур өй-шаанда келбес, чыып-чыып экээп турар.

Бо бүгү четпестерни дарый чайладыр хемчеглерни ап чорударын чоокта чаа болуп эрткен бүгү чоннуң хуралынга чугаалажып, тускай шиитпирни хүлээп алган. Ол хуралдан төрүүр 100 баш малга онааштыр 90 анай, хураганны, 80 бызааны, 75 кулунну камгалап ап, бир хойдан 2 кг, өшкүден 1 кг дүктү кыргып, 30 тонна эътти, 22,3 тонна дүктү күрүнеге садар социалистиг хүлээлгени алган. Тус-тус малчыннар база бедиткен хүлээлгелерин боттарынга ап, он бирги беш чылдың өзек чылында күжениишкинниг ажылдаарын хүлээнгеннер.

И. СЕДИП-ООЛ.

ХАЙГЫЫЛЧЫЛАРНЫҢ ОТЧЁТТАРЫ

Улусчу контроль органнарының амыдыралынга чугула болуушкун — отчёттар болгаш соңгулдалар эгелеп турар. Оларны бо чылдың февральдан апрельге чедир чорудар. Бо отчёт-соңгулдалыг хуралдар улуг-улуг бүдүрүлге каттыжыышкыннарында улусчу контроль комитеттеринге болгаш бүдүрүлгелерде, тудуг, транспорт, садыг база албан организация черлеринде, совхозтарда, фермаларда, бригадаларда, цехтерде, өөредилге черлеринде болгаш өске-даа коллективтерде бөлүктерге, база постуларга болуп эрткилээр.

Эрткен отчёт-соңгулдалыг хуралдардан бээр үениң дургузунда чорутнан ажылының дугайын контроль органнары ол хуралдарга ажылчы чоннарга илеткеп дыңнадыр болгаш чедип алдынган дуржулганы ниитилештирип байыдар. СЭКП-ниң XXVI съездиниң база СЭКП ТК-ның май, ноябрь (1982 ч.) Пленумнарының шиитпирлеринге дүүштүр боттарының мурнунда сорулгаларны тодарадыр.

Бистиң чуртувуста улусчу контрольду чоннуң калбак киржилгези-биле боттандырып турар. «Улустуң тура-соруун болгаш эрге-ажыктарын илергейлеп турар Совет күрүнеде контрольдаар эрге бодунуң чуртунуң кара чаңгыс ээзи болур улустуң бодунга хамаарылыр» деп, «ССРЭ-де улусчу контроль дугайында» Хоойлуда айыткан. Ол органнарның ажыл-чорудулгазынга ажылчы чоннарның ажыл-херекчи, идепкейлиг киржилгези чогум-на оон дугайын бадыткап турар.

Мурнунда эрткен отчёт-соңгулдалар үезинде бистиң республиканың улусчу контроль комитеттериниң болгаш бөлүктериниң составынга он муң хире хайгылчылар соңгуткан. Оларның хөй пуруузу партияның болгаш чазактың директиваларының, партийжи болгаш совет органнарның шиитпирлериниң күүселдезин контрольдаарынга, бүдүрүлге айтырыгларын шиитпирлээринге, социалистиг өнчүнү камгалаарынга, четпестерниң илередип, чайладырынга, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарынга идепкейлиг киржип келгеннер. Сөөлгү үш чылда янзы-бүрү айтырыгларга холбаштыр контроль комитеттери, бөлүктер болгаш постулар 25 муң хире хыналдаларны, рейдилерни чоруткаш, оларның дээштиин, ажыктыг бедидеринче улуг кичээнгейин салып турарлар.

Чер-черде партия организацияларының удуртулгазы база деткимчези-биле улусчу контроль бөлүктериниң хөй пуруузу эрткен отчёттуг үеде утка-шынарлыг, идепкейлиг ажылды чорудуп, улус депутаттарының Советтери база профэвилелдиң комиссиялары база «Комсомолчу прожекторлар»-биле харылзааны улам күштелдирип, хыналдаларны олар-биле кады чорудуп турар. Ылангыя Кызылдың «Тудуг кезектери» комбинадында, даараныылга фабриказында, «Чарын», «Торгалыг», «Кызыл тук», «Совет Тыва», «Кызыл тараачын» совхозтарда болгаш өске-даа коллективтерде хөй-хөй бөлүктерни ындыгларга хамаарыштырып болур.

Ылангыя даараныылга фабриказында Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады Н. И. Вяткина удурткан хайгылчылар бөлүү мында профэвилел комитеди база «Комсомолчу прожектор»-биле кады эрткен чылын бүдүрүлге коллективиниң ажылының янзы-бүрү талаларынга хыналдаларны чорудуп, четпестерни принципиалдыг ёзу-биле илереткеш, оларны чайладырын чедип ап, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарынга дээштиг салдарны чедирген. Амгы үеде бо коллектив күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле эгелекчилерниң бирээзи болган. Эки ажылы дээш бөлүктү ССРЭ-ниң Улусчу контроль комитединиң хүндүлел бижии-биле шаңнаан.

Коллективтиң көргүскени бүзүрелдиг бедик идепкей, харысалга-биле медерелдиг билириниң үлегер-чижээн «Кызыл Тук» совхозта улусчу контроль бөлүүнүң (даргазы Н. С. Түлүш) хайгылчылары көргүзүп турар. Эрткен чылын оларның киржилгези-биле он чеди хыналданы чоруткан. Чамдык кижилерниң харысалга чогу-биле ажыл-агыйга когараан 1437 рубльди бөлүктүң киирген саналы ёзугаар буруулуг кижилерден эгиткен, оларның ажылы кывар-чаар материалдарны камнап алыр болгаш цементини, хөмүр-дашты болгаш өске-даа чүүлдерни үрелиишкинден чайладыр арганы берген. Ук түңнелге дег өске-даа чижектерни көргүзүп болур.

Ниитизи-биле алырга улусчу контрольдуң органнары оларга тывыскан эргелерни ажыглавышаан, партияның болгаш чазактың директиваларын күүсетпес, хоойлу-дүрүм хажыдар, боттарының албан-дужаалын соора ажыглаар, мөге-немей бижиктер кылыр ажыл-агыйжы эвес кижилерден негелдени улам күштелдирген. Янзы-бүрү хажыдыгларны кылган, улуг четпестери дээн албан-дужаалдыг чамдык кижилерге шыңгыы хемчеглерни ажыткан. Хайгылчыларның принципиалдыг чоруу-биле эвээш эвес материалдыг чүүлдер, акша-хөреңги камгалап алдынган, үрелиишкинден чайлаттынган.

Ынчалзажок улусчу контрольдуң бүгү-ле бөлүктери шуптузу идепкейлиг, эки ажылдап турар дээр болза, таарышпас. Ажыл-агыйжы эвес чоруктарны, күрүнениң болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумунуң үрээшкиннерин, албан-дужаалды соора ажыглаар чоруктуң фактыларын эскербейн эрттирипкен, ажылга идепкей чок бөлүктер болгаш постулар бисте ам-даа бар. Ынчангаш амгы отчёт-соңгулдалыг хуралдарга бөлүктерниң ажыл-чорудулгазын бүгү талалыг, хандыр анализтээри, ажылда четпестерни болур-чогууру-биле илередип, сорулгаларны тодарадыры эргежок чугула.

Отчёт-соңгулдаларны бедик организастыг деңнелге эрттирери — оларга бүгү талалыг, эки белеткелдерден хамааржыр апаар. Партия организацияларының удуртулгазы-биле улусчу контроль комитеттери болгаш бөлүктерниң бюролары коллективтерниң хуралдарынга ажылчыннар, специалистер болгаш өске-даа ажыл-ишчилер калбаа-биле киржип, шүүмчүлелдерни кылып, база саналдарны, сүмелерни киирген турзун дээш баш удур сагыш салза чогуур. Ылангыя отчёт илеткелдиң белеткээринге чүгле бөлүктүң бюро кежигүннери эвес, а постуларның удуртукчуларын, хайгылчыларны, коллективтерниң удуртукчуларын, хөй-ниити организацияларының төлээлекчилерин идепкейлиг киириштирер херек. Оон-биле кады ындыг хуралдар эгелээр мурнунда хайгылчыларның ажыл-чорудулгазынга холбашкан көскү агитацияны болур-чогууру-биле дерип, шимей кылыры чугула.

Чер-черлерге улусчу контроль бөлүктериниң болгаш постуларының дайынчы арга-шинээзи оларның составында хайгылчыларның харысалгазындан, идепкейинден база принципиалдыг чоруундан улуу-биле хамааржыр апаар, ынчангаш отчёттар болгаш соңгулдалар үезинде бөлүктерниң болгаш постуларның чаа составынче улуг кичээнгей салыры эргежок чугула. Чамдыкта ону чедир өөренип көрбейн баар таварылгалар база бар. Мурнунда болуп эрткен отчёттарга болгаш соңгулдаларга кедээ ажыл-агый бүдүрүлгелеринге болгаш организацияларынга хайгылчыларның бөлүктериниң болгаш постуларның саны кызырылган. Чамдык совхозтарда кол бөлүктерни тургуспаан, оларның орнунга топ суурларда ажылдакчыларындан бюроларны тургускулаан турган. Ындыг чорукту болдурбас херек.

Ынчангаш контроль органнарының составынга коллективке ат-алдарлыг, принципиалдыг, идепкейлиг эштерни соңгууру эргежок чугула. Мааа оларны шилип алырынга партия организациялары база коллективтерниң удуртукчулары чогуур дузаны көргүзер апаар.

Улусчу контроль органнарында отчёттарны болгаш соңгулдаларны бедик организастыг деңнелге эрттирери комитеттерниң, бөлүктерниң болгаш постуларның дайынчы арга-шинээзин улам ыңай күштелдирериниң, оларның ажылының деңнелин бедидеринге дээштиг салдарны чедирери чугаажок. Улусчу контролёр болуру — хүндүлүг болгаш харысалгалыг херек. Хайгылчылар идепкейлиг ажылы-биле СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин болгаш он бирги беш чылдың пландарын күүседиринге боттарының үлүүн киирери чугаажок.

А. ХРИПУНОВ,
Тыва АССР-ниң улусчу контроль комитединиң штаттан дашкаар организастыг килдизиниң эргелекчизи.

◎ ◎ ◎

«Тувашвейбыт» каттыжыышкынның Кызыл хоорайда «Чечек» ательезинде Валентина Александровна Коневага удурткан даараныкчылар бригадазы юбилейлиг чылдың планнын онаалдаларын хуусаа бетинде күүсеткен. Бригадир 2[illegible] чыл ажылдаан. Ооң бригадазы эрткен чылдың планын ноябрь 20-де күүсеткен. Хоочун ажылчын, бригадир В. Конева бедик көргүзүглерни чедип ап, эш-өөрүнге үлегер-чижээн бараалгаткан. Ооң удурткан коллективи быжыг сагылга-чуруму, эрестиг ажылы-биле мактаалдыг.

ЧУРУКТА: бригадир В. Конева.

М. ТҮЛҮШТҮҢ фотозу.

◎ ◎ ◎

ӨГ-БҮЛЕ—ЧОЛААЧЫЛАР

Хажыт Чимбий-ооловна Хертек он чеди харлыындан эгелеп күш-ажылчы базымын ынчангы колхоз бүдүрүлгезинге эгелээн. Ооң бичиизинден ажыл-ишке сундулуг, кежээзин, ылаңгыя хол-биле кылыр ажылдарга шалыпкызын кожалары мактап чугаалажыр турган. Тудуг ажылынга, ногаа өстүрериңге, хову турлаанга дээш оон-даа өске ооң холу дегбээн ажылы чок дизе хоорем болбас. 1970 чылда Кызылдың садыг училищезиниң чанынга ажыттынган поварлар курузунга колхозтуң мурнундан өөренип кирген, ону чедишкинниг дооскан. Ооң соонда кышкы үеде колхозтуң столоваязынга, а чайын хову турлаанга каш чыл улаштыр поварлап, эки ажылы-биле бедик хүндүткелди чаалап алган. Поварның белеткеп кылганы амданныг чемнерни чиген кижи бүрүзү: «Четтирдим, Хажыт Чимбий-ооловна!» дижип, чаагай сеткилин ыяанда сөглээш чоруур турган.

Ол-ла ажылдап турган чылдарында өг-бүлезиниң ээзи Маадыр Сой-Сүрүңовичиниң мергежилиниң аайы-биле чолаачы болур дээн күзел ооң сеткил-сагыжын дүвүредип келир апарган. Ырадыр өөренип чоруур дээрге чаш уругларлыг база болу берген. Бир-ле катап солундан колхоз, совхозтарның боттарында түскай курстарны ажыдып, чолаачыларны өөредип, белеткеп ап турарының дугайын номчаан. «Ам удавас партия хуралы болур. Аңаа чолаачылар курузу ажыдар дугайында санал киирикизе чүү иргил» деп бодал төрүттүнүп келген. Эш-өөрү-биле сүмелешкеш, хуралга саналын берген. Коммунистер бир үн-биле деткээннер. Ол-ла чылдың күзүнүнде күзелдиг аныяктарны чыып, курсту ажыткан. Хажыт Чимбий-ооловна колхозтуң столоваязынга поварлавышаан өөренип кирипкен.

1974 чылдың чазынында курстуң программа ёзугаар өөредилгези-даа, практиказы-даа доозулган. Шылгалдаларны Кызылдан келген комиссия хүлээп алган. Хажыт Хертек быжыг билиглиг болганын көргүзүп, чедиишкинниг дужааган.

Күзел бүткен. Ол-ла чазын колхоз баштаар чери аңаа «ГАЗ-51» маркалыг суг сөөртүр машинаны хүлээдип берген. Базырак-Адаа, Чаңгыс-Терек, Ак-Хем дээш колхоз девискээрни долгандыр малчыннарның турлагларын кезип, оларны суг-биле үзүктел чок хандырып турган.

Чолаачы мергежилди чаа чедип алган, артында-ла херээжен кижиге баштайгы үелерде берге-ле турган. Орук-чирик база кадыр-берт. Чаңгыс херээжен чолаачы дээш өске өөрү Хажыт Чимбий-ооловнаны аажок хүндүлээр турганнар. Эртен рейсче үнер бетинде, оон ээп келгенде ооң машиназын хынап берип, үрели берген дег черлерин баш бурунгаар кылып, ажыктыг арга-сүмезин чугаалап бээрлер. Ылангыя өөнүң ээзи Маадыр Сой-Сүрүңович Хертек доктаамал дагдыныкчызы болу берген.

Коммунист кижи болганда, аңаа партийжи даалганы база берген. Малчыннарга агитаторлап, партияның болгаш чазактың үндүрген шиитпирлерин, республикада, колхозта ажыл-иштиң байдалын чугаалап, беседаларны кылып берип турган. Ооң кадында бажың-балгатта херээжен кижиниң кылыр ажылы-ла хөй. Уруг-дарыгны чемгерип-хептерер, школаже белеткээр дээш өске-даа. Хажыт Чимбий-ооловна ол-ла бүгү ажылдарны кылырынга үе-шакты шын хуваап алыры-биле үргүлчү четтигер турган.

Оон бээр тос чыл эрткен. Ам чеди уругларының иези. Ол изиг күзели-биле чедип алган мергежилинде ажылдавышаан хевээр. Эрткен чылдың чазынында совхозтуң дирекциязы аңаа «ГАЗ-53» дээр чаа машинаны быжыглаан. Ол ам Абаза, Кызыл, Минусинск, Абакан хоорайлардан янзы-бүрү чүъктерни сөөртүп эккеп, ырак-узак рейстерже чоруп турар.

Чаңгыс өг-бүлениң ээлери ийилээ чолаачылап ажылдаары берге дээрзин кымга-даа билдингир. Ынчалза-даа олар боттарының мергежилинге бердингеп күш-ажылчы тура-соруу-биле ажылдың бергезин билбестер. Өг-бүледе ажы-төлүнүң улуглары база-ла ада-иезиниң ажылчын оруун эдерип, күш-ажылчы ээлчегде кирген.

Улуг оглу Володя аңгы өг-бүлелиг, ийи уруглуг. Кызылдың профтехучилищезин доозуп, каңнаачы-слесарь мергежилди чедип алган. Ам Чаа-Шагаан-Арыг хоорайда тудугда ажылдап турар. Оон бичези — Мая эмчи училищезин доозуп турар. Мила Кызылдың башкы институдунуң белеткел курузунда. Арткан дөрт кижи Шуй ортумак школазының аңгы-аңгы класстарында мактаалдыг өөренип турарлар.

Х. Ч. Хертек чолаачылар ортузунда экономиктиг өөредилгениң школазында чедиишкинниг өөренивишаан, «Хараачыгай» аттыг № 6 агитквартираны даргалап турар.

Бодунуң база хөй-ниитиниң ажылынга четтигип чоруур коммунист Х. Ч. Хертектиң күш-ажылын совхозтуң дирекциязы, партком бедик-биле үнелеп, аңаа шаңнал-мактадарны тыпсып келген. Ол эрткен чылын совхозтуң чолаачыларының аразында чарлаттынган социалистиг чарышка киришкеш, тиилекчи болуп үнген.

Б. БАГАП-ООЛ.
Бай-Тайга район, «Мурнакчы» совхоз.

БИР ДЕМНИГ

СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга канчаар боттандырып турарының талазы-биле Мөңгүн-Тайганың район эмнелгезиниң коллективиниң каттышкан хуралы болган. Аңаа күш-ажылдың сагылга-чурумунуң дугайында партия эге организациязының секретары Өлчеймаа Дурап-ооловна Успуң чүве чугаалаан.

Эмнелге коллективи эрткен юбилейлиг чылда чамдык көскү чедиишкиннерлиг болза-даа, кол кичээнгейни хуралга күш-ажылдың сагылга-чурумунче угландырган.

Ажыл шагы үзер чоруктардан уштунар үе келген. Эрткен чылын 96 ажыл шагы үзүлген. Ооң бир кол чылдагааны, чамдык кижилер ажылче озалдап келир. Оон кедерезе ажылдан эрте чоруур болгаш прогулдаар чоруктар бар. Ол ышкаш ажыл үезинде бөлүк арагалаашкын түңнелинде, ажылче үнмес байдалдар турганын эмчи шыңгыы шүгүмчүлээн.

Дагдыныкчылар шимчээшкинин коллектив бүрүзүнге быжыг тудары чугула. Хоочуннар аныяктарга арга-сүмезин кадып, ажыл-ишке өөредип, оларны күш-ажылга дадыктырар ужурлуг. Эмнелге коллективинде дагдыныкчылар бар-даа болза, аныяк ажылчыннарны ажылга хаара тударынче сагыш салбайн келген. Чамдык дагдыныкчылар аныяк ажылчыннарга доңгун, боттарының турганы хуралдарга чугаалажып, сайгарып турза-даа, оон түңнел үндүрбейн келгенин аңаа база катап демдеглээн. Ынчангаш санал бергеннер күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар, партия, профэвилел болгаш комсомол организациялары бир демниг ажылдап, четпестерни эдерин чаптуу-биле саналдаан. Коллектив кежигүннери эш-өөрүнүң ол саналдарын деткип, шынарлыг ажылдаарының кол өзээ — быжыг сагылга-чурумда, организастыг ажылдыг дээрзин ханы угаан. Моон соңгаар кижи бүрүзү «чаңгызы хөйү, — а хөйү чаңгызы дээш» ажылдаарын чедип алырын хүлээнген.

М. ХЕРТЕК.

ӨӨРҮ ЫНЧААР ШИИТПИРЛЭЭН

Коллективтиң эрге-ажыктарын херекке албайн келген слесарь Ю. Новиковту бодунуң бригадазындан үндүргеш, эвээш төлевирлиг ажылче шилчиткен. Ол дугайын Москваның бирги подшипник заводунуң цехте эш-хуу суду дилээн. Ооң хуралындан репортажты СЭТА-ның корреспондентизи бижээни бо.

Дээди черге специалист ол кижи бригадага канчап ыырымайн барганы ол?

— Чүге дээрге Юрий ажылдың алдар, арын-нүүр деп чүүлдү тоовас кижи-дир — деп, бригадир А. Кузнецов сөс алгаш, чугаалаан. — А биске болза, эш Ю. В. Андроповтуң Москваның станок тудукчулары-биле ужуражылгазынга чугаалааны ышкаш, бүдүрүлгени бурунгаарладып турар медерелдиг ажылчын сагылга-чурум херек.

Анатолий Алексеевич боду мында чээрби ажыг чыл иштинде ажылдап турар. Чогум-да харын арын-нүүр болгаш алдар, медерелдиг болгаш сагылга-чурумнуг чорук оларны, сес мастерни бир коллективте кылдыр каттыштырган, бригада бүдүрүлгеден бир-ле дугаарында чаңгыс нарид-биле ажылдаарынче шилчээн. Коллектив заводта эң эки-лерниң бирээзи.

Чыл ажыг хире үе мурнунда бригада чаа кижи хүлээп алган. Бистиң-биле деңге ажылдап, ниити эрге-ажыкты билип өөрен, дериглер септээрин дыка далашпайн таптыг өөренип ал деп аңаа чугаалааннар. Баштай дээрезинде бистен чыдын калып-даа чадавас сен, ынчалза-даа ажыл төлевириниң талазы-биле хомудавас сен: бир эвес туралыг, кызымак ажылдаар болзунза, күш-ажылга киржилге коэффициентизи дуржулгалыг мастерлер-биле дөмей кылдыр үндүрер бис.

— Арай-ла сеаничиг чүве ынчап турган харын — деп, бригаданың профоргу слесарь М. Гусев немеди. — Мурнунда, база мааңа ажылдап турганы болду, оон үнгеш, каңдаа ажыл солуп каапкан. Че харын ам билинген боор диштивис. Ындыг эвес болганы ол ышкажыл.

Ю. Новиковтуң заводка болгаш оон дашкаар амыдыралындан чамдык чүүлдерни бригаданың даасканы-биле, слесарь Л. Лучников судка чугаалады. Станокту чедир септевейн, солукчузунга каапкаш, чана берген. Оон алзып болганда, ажылче озалдаан, даалга күүселдезин үскен. Ооң соонда каш хонганда кудумчуга эзирик чорда ону милиция туткан.

Ол бүгү дээш эштери мындыг хемчеглер алган. Бригада чөвүлелинге чугаалажып көрген ол күш-ажылга киржилгениң эң эвээш коэффициентизин ёзугаар эвээш шалың алган. Коллективтиң ниити хуралынга чугаалашкан, шаңнал акшазын бербес деп доктааткан, шыңгыы сагындырган. Херекти эш хуу судунче киирген, ынчап чурум үрекчизин штрафтаан, доңгулда хүлээткен.

Адак соонда, бригада боду ону эдип ап шыдавазын билгеш, эш хуу судунче шилчиткен турган. Эрткен чылдың декабрьда ол болган.

А бо, оон бээр ай-даа эртпээнде болуп турар суд хуралынга ол дугайын аңаа сагындырган. Ынчап Юрий эттиниг аарын аазап, сооңгу катап бузурээрин, бригадага арттырып каарын дыка-ла дилээн. Аңаа эш-өөрү бүзүрээн. А чоокта чаа — база бир чурум алдаашкыны: ээлчег төнеринге чедир бир шак арткан турда, кымга-даа чугаалавайн, ажылын каггаш чорупкан. Кандыг-даа чоргут чылдагаан чок болган.

Чогуур үезинде септеттинмээн — Новиковтуң буруузу-биле септеттинмээн станокка элээн каш муң подшипниктер кылып болур турган, а ол дээрге заводтуң кол продукциязы-дыр. Оон аңгыда бригада мурнунда үргүлчү шаңналдыг черни ээлеп турган болза, бо удаада хожудап калган. Адак соонда, ажылчын алдарны болгаш арын-нүүрнү херексевейн турары-биле ол участокка нервилелчиг байдалды тургускан.

Херекти бүгү талалыг өөренип көргеш, инженер Н. Богословская болгаш ооң дузалакчылары — цехтиң эш хуу судунуң кежигүннери — мындыг түңнелге келген: моон соңгаар ону ынчаар «келдерип», ооң-биле эптежип болбас, күш-ажылдың сагылга-чурумунуң үрекчизинге хамаарыштыр эң шыңгыы хемчегни алыры эргежок чугула...

Юрий Новиков участоктуң кызыл-булуңундан шагжок үнүп орган. Эжик аксынга тура дүшкеш, бригадага кады ажылдап турган өөрүн малап алган: «Мен кызар мен, ынчангаш силерге ээп кээйн, хүлээп алыр силер бе?»

— Бир эвес бо бүгү сеңээ кичээндириг болуп, оон түңнел үндүрер болзунза, ийе, хүлээп алыр бис — деп, өөрүнүң өмүнээзинден бригадир харыылады.

В. КУЛИКОВ.

Москва.

◎ ◎ ◎

75 болгаш 110 тонна чүъкгү дажыглаар күчүлүг самосвал машиналарны эптээр шууштурулга шугумун Белоруссияның автомобиль заводунда ажыглалга киирген. Шууштурулга шугумун ажыглалга киирген чорук даг байлаан болбаазырадыр үлетпүрнүн адырларын дүрген хөгжүдеринге эргежок чугула автомобиль техниказын бүдүрерин 2—2,5 катап көвүдедир арганы бээр.

Автомашиналарны эптээриниң чаа шууштурулга шугумун ажыглалга киирген-биле холбаштыр бүдүрүлгени организастаарын база сайзыраңгайжыдып турар.

ЧУРУКТА: БелАЗ машиналарны эптээр чаа шууштурулга шугуму.

В. АЛЕШКЕВИЧТИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

◎ ◎ ◎

СӨЗҮНГЕ ЭЭ БОЛГАН

Бурунгаар районнарының делгем одар-белчиирин долузу-биле ажыглап турганы, аңаа малдың бажын улам көвүдедир дээрге малчыннар чедишпес. Ынчангаш ынаар барып ажылдаар күзелдиг кижилерни бүрүнү районнардан көжүрүп турар. Кожерде машина-балгатты бээр, орук шугуделин база төлеп бээр чүведир деп чугаа ынчап Аксы-Барлык девискээринге тарай берген.

Өктек-оол Сүүр-оолович Куулар ону дыңнааш, кадайынга:

— Бис канчаар бис, көжер бис бе? Уругларывыс ам-даа чаш, арай бергезимээр-дир аа — дээн. Көк Агаржааевна аңаанче көргеш:

— Кая-даа ажылдап, чурттаарга дөмей-ле ыйнаан, уруглар өзүп, эртем-сургуулга, ажыт-амыдыралга өөредиле бергей. Көжер-дир. Район төвүнче баргаш, чүвениң ужурун билип эккел, харын — дээн.

Даартазында Өктек-оол Сүүр-оолович Кызыл-Мажалыкка баргаш, районнуң күш-ажыл курлавырлар талазы-биле төлээзинге чеде бээрге, Каа-Хем районнуң «Совет Тыва» совхозка барып ажылдаары-биле эргежок чугула документилерни кылып берген.

Куулар аалынга чанып келгеш, кадайынче көргеш:

— Өскеп, төрээн Хемчиивисти каггаш, Каа-Хем районунче чоруптар-ла апарган-дыр бис. Херектиг документилерни кылдыртып алдым, Көк — дээн. Көк Агаржааевна:

— Эки болган-дыр, харын. Орта чеде бергеш, бодувустуң болгаш ажы-төлүвүстүң ат-алдарын бодап, кызып ажылдаарывыс-ла арткан-дыр, Куулар — дээн.

1972 чылдың чайынында ха-дуңма, төрел-төрелдери, таныш-көрүштери-биле байырлашкаш, Куулар «Совет Тыва» совхозка көжүп чедип кээрге, совхозтуң удуртукчулары оларның-биле чугаалажып көргеш, чурттаар оран-саваны бергеш, инек кадартып каан.

Олар ажылдап эгелээн баштайгы чылдарындан эгелээш-ле онаашкан ажылынга кызымаккайы-биле совхозтуң дирекциязының болгаш бүгү ажылчыннарының бүзүрелин чедип ап, малчыннар аразында социалистиг чарышка чаңгыс эвес удаа тиилекчи болуп келген. Бо өг-бүлениң ажыл-ишке тура-соруктуг, кызымаккай чоруун өөренип көргеш, үш чыл бурунгаар совхозтуң удуртукчулары оларга бир кодан төрүүр хойну хүлээдип берген. Бо удаада олар база-ла боттарының ат-алдарынга төлептиг болганнар. Ылаңгыя эрткен юбилейлиг чылда төрүүр чүс баш хойга онаштыр чүс хураганы камгалап ап, дүк кыргып алырының планын күүсеткен. Өктек-оол Сүүр-оолович совхозтуң хойжуларының аразында социалистиг чарышка тиилекчи болган.

Совхоз бүдүрүлгезинге чедип алган көргүзүглери дээш совхозтуң дирекциязы өг-бүлениң ээлерин ийилээзин «Үш-Белдир» курортунга барып дыштаныр хилис путёвкалар-биле шаңнаан. Олар Тываның эң-не каас болгаш чурумалдыг бойдустуг черинде туруп турар бо курортка барып дыштанып чораннар.

1982-1983 чылдарда мал кыштаглаашкынын организастыг эрттирер, оон продуктулуг чоруун бедидер дээш Чөөн-Хемчикте «Чыраа-Бажы» база Бии-Хемниң «Саян» совхозтарының малчыннарының болгаш түскай эртемниглерниң республиканың бүгү малчыннарынга кыйгырыынга олар каттыжып, кыштаглаашкынны организастыг эрттирип турар.

Олар ам Чиңге-Хову деп черде кыштап, хою менди, хүр чыл ажырып турар. Хой оолдаашкыны декабрьның ортан үезинде эгелээн. Оларның кодаанында төрүүр 350 хой бар. Ам бо хүнневде 350 хой оолдапкан. Хураганнар менди.

К. ООРЖАК.

ХУРАГАННАР МЕНДИ

«Бай-Тал» совхозтуң хойжу бригадаларында хой оолдаашкыны түлүктээн. Совхозтуң 35 хойжу коданнарында 10830 баш төрүүр хоюндан 5211 баш хой төрээн болгаш хураганнар онча-менди.

Мешкен-Хөл бригадазындан Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны, район Совединиң депутады Өзер-оол Моңге төрээн 201 хоюндан ынча хураганы алган. Кадарчылар Делгер-оол Сапык, Кунзук Калдар-оол, Туралыг бригадазындан Сандык Кызыл-оол, Аракчаа Борбаан оларның кодаанында малдың чаш төлү чидириг чок алдынып турар.

Х. КАРА-ООЛ.

ТӨЛЕПТИГ БАРААН БОЛУР

Бай-Тайга районнуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң коллективи кедээ чонга амыдырал хандырылгазының ачы-дузазын чедирериниң эрткен чылда планныг онаалдазын, социалистиг хүлээлгелерин эки боттандырган. Социалистиг хүлээлгеде — эрткен чылын коллектив чурттакчы чонга 51 муң рубльдиң амыдырал хандырылгазының ачы-дузазын чедирер хүлээлгелиг турган. Сорулга күүсеттинген. Пландан ажыр чонга 15 муң ажыг рубльдиң ачы-дузазы чедиртинген.

Районнуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелели кедээ чонга амыдырал хандырылгазының ачы-дузазының 13 хевирин чедирип, кедээниң чурттакчыларының чагыгларын күүседир дээш бар арга-курлавырларны долу ажыглап турар. Чурук тырттырар, баш таарар цехтерниң ажылы мактаалдыг. Телеаппаратуралар, радио септээриниң, бажың херекселдери садып сайгарарының планы база эки көргүзүглерлиг күүсеттинген. Чурттакчы чондан чагыглар хүлээп алырын ажыл-агыйларда амыдырал хандырылгазының комплекстиг хүлээп алыышкын пункттары чорудуп турар. Ол коллективтерниң аразында калбарган социалистиг чарышка «Бай-Тал», «Кара-Хөл» совхозтарда комплекстиг хүлээп алыышкын пунктулары бирги, ийиги черлерни ээлээн.

Амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелинде 42 кижи ажылдап турар. Оларның аразында мурнакчылар эвээш эвес. Чижээ, хеп быжыкчылары С. Ховалыг, К. Хертек, парикмахерлер К. Төмүр, С. Салчак, чурук тырттырыкчызы В. Моңгуш, даараныкчылар О. Шыырап, В. Бады, К. Дуугун-оол, Б. Сендаа, Л. Күжүгет оларның болгаш оон-даа өскелерниң ажыл-хереэ мактаалдыг. Коллективте аныяктар хөй. Олар хоочун эш-өөрүнүң арга-сүмези-биле ажылынга хөй-ле чүүлдерни шиңгээдип ап турар. Бүдүрүлгениң хоочуннары С. Шагдыр, К. Салчак, С. Ондар олар аныяктарның үлегерлиг дагдыныкчылары.

Коллектив эрткен чылда ажылын түңнеп тура, ажыл-херээнде четпестерни сайгарып чугаалашканнар. Хептерни химиктиг арга-биле аштап арыглаарының планын эргелел күүсетпээн. Чамдык көргүзүглер талазы-биле планныг онаалданы күүсеттинмейн баарының бир кол чылдагааны — амыдырал хандырылгазының ачы-дузазының дугайын кижи бүрүзүнге чедир тайылбырлаар айтырыгның коллективте ам-даа кошкаанда.

Кандыг-даа ажылдың үре-түңнелдии бүдүрген продукцияның шынары ында ажылдап турар кижилерниң хамаарышкан ажылынга харысалгазындан, күш-ажылдың сагылга-чурумундан улуг хамааржыр. Ынчангаш районнуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң коллективи бүдүрүлге сагылга-чурумун быжыглап, он бирги беш чылдың үшкү чылында улам кызымак ажылдаарын хүлээнип турар.

Б. БАРБА.

«КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ХООЧУНУ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

Улус ажыл-агыйынга хөй чылдарда ак сеткилдиг күш-ажылын үнелеп көргениниң демдээ кылдыр ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өмүнээзинден **шаңнаары болза:**

БАЙ-ТАЙГА РАЙОНДАН

Наязыл Салчаковна **Артай-оол** — Шуй суурда уруглар садының кижизидикчизи.

Салчак Анандыевна **Дойдан** — Тээлиниң № 2 сес чыл школазының кижизидикчизи.

Чимис Шожунчаповна **Иргит** — Тээлиниң № 1 сес чыл школазының башкызы.

Хертек Дагбыевич **Комбу** — Тээлиниң № 2 сес чыл школазының башкызы.

Василий Сундуевич **Норбу** — Кара-Хөл ортумак школазының ажыл-агый эргелекчизи.

Салчак Бадыевич **Майны** — Шуй ортумак школазының интернадының кижизидикчизи.

КЫЗЫЛ РАЙОНДАН

Ныммы-Сүрүн Судиевна **Артына** — «Тере-Хөл» совхозтуң малчыны.

Виктор Петрович **Барков** — Кызыл районнуң ыяш ажыл-агыйының Чербиде лесничествозунуң улуг лесничийи.

Сотнам Айыраевич **Байкара** — Баян-Кол суурда пенсионер.

Антонина Алексеевна **Гомжина** — республиканың хамааты камгалал штавының шеригжиткен камгалал чериниң ажылдакчызы.

Сергей Данчаевич **Дангыр-оол** — «Тере-Хөл» совхозтуң малчыны.

Николай Чалдыгович **Мандып-оол** — «Х Улуг хурал» совхозтуң малчыны.

Биче-оол Оодапович **Монгуш** — «Тиилелге» совхозтуң былаңчызы.

Кызыл-Уруг Саган-ооловна **Монгуш** — «Тиилелге» совхозтуң малчыны.

Михаил Бадыевич **Найжап** — Кызылдың орук-септелге-тудуг эргелелиниң шкипери.

Комбу Чаш-оолович **Ооржак** — «Үш-Белдир» курортта малчын.

Сенди Дамбаевна **Ооржак** — «Үш-Белдир» курортта ажылчын.

Татьяна Ивановна **Саморокова** — районнуң холушкак бараалнар садының склад эргелекчизи.

Сат Сундуй-оолович **Серен-оол** — «Х Улуг хурал» совхозтуң малчыны.

Анна Васильевна **Симакова** — Чербиниң участок эмнелгезиниң фельдшери.

Лина Фёдоровна **Соколова** — Кызыл районнуң ыяш ажыл-агыйының Чербиде лесничествозунуң ажылчыны.

Белчээ Балданович **Хорлуу** — «Х Улуг хурал» совхозтуң малчыны.

Николай Тарасович **Хунажик** — пенсионер.

Зинаида Ивановна **Чараш** — «Тере-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Яима Янчаповна **Шаңнаа** — Баян-Кол ортумак школазының башкызы.

Фёдор Макарович **Юшков** — пенсионер.

МӨҢГҮН-ТАЙГА РАЙОНДАН

Донгак Кендинович **Дагба** — ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң малчыны.

ӨВҮР РАЙОНДАН

Намзат Лопсановна **Куулар** — Торгалыг суурда пенсионер.

Мария Ондаровна **Миңчимаа** — Хандагайты суурда пенсионер.

Көк Калгажыковна **Ооржак** — Саглы суурда пенсионер.

Ханды Байлановна **Ооржак** — «Кызыл туг» совхозта уруглар садының ажылчыны.

Чаптар-оол Мортуй-оолович **Ооржак** — «Кызыл туг» совхозтуң ажыл-агый эргелекчизи.

Кызыл-Уруг Данзыровна **Тумат** — «Торгалыг» совхозтуң ажылчыны.

Уйнук Тюлюшовна **Хунан-Кара** — Күрстрах инспекциязының агентизи.

БИИ-ХЕМ РАЙОНДАН

Михаил Бараалаевич **Балчир-оол** — «Саян» совхозтуң ажылчыны.

Валентина Прохоровна **Борисова** — райэмнелгениң санитарказы.

Мария Георгиевна **Бызова** — райпо садыгжызы.

Надежда Иосифовна **Доможакова** — районнуң быжыкчызы.

Нина Ивановна **Евдокимова** — районнуң ИХК-ның таңныыл чериниң контролёру.

Владимир Никонорович **Кочкин** — «Саян» совхозтуң дарганы.

Полина Георгиевна **Кунаева** — районнуң ИХК-ның таңныыл чериниң ажылчыны.

Алексей Дмитриевич **Советкин** — райүлетпүр комбинадының ажылчыны.

Мария Николаевна **Солодкова** — районнуң ИХК-ның таңныыл чериниң контролёру.

Татьяна Егоровна **Тран** — райүлетпүр комбинадының ажылчыны.

ТЕС-ХЕМ РАЙОНДАН

Маадыр-оол Байыр-оолович **Биче-оол** — «О. Шынаа» совхозтуң малчыны.

Саара Ивановна **Дугур** — «Чодураа» совхозтуң ажылчыны.

Хоор-оол Кара-оолович **парев** — Шуурмактың ыяш белеткээр пунктузунуң дарганы.

Григорий Платонович **Лопарев** — Шуурмактың ыяш белеткээр пунктузунуң чазаныкчызы.

Тумат Александрович **Сандак** — «О. Шынаа» совхозтуң малчыны.

Ольга Оолаковна **Седипаа** — Чыргаланды ортумак школазының кижизидикчизи.

ЭРЗИН РАЙОНДАН

Александра Сыратовна **Аракчаа** — Булуң-Бажы суурда ясли-садтың ажылчыны.

Намзын Шулууевич **Беанай** — «Мөрен» совхозтуң малчыны.

Татьяна Дугеровна **Баяпова** — «Нарын» совхозтуң малчыны.

Хертек Ламажыкович **Бегзи** — «Чаа орук» совхозтуң ажылчыны.

Балыма Сагаалдаевна **Дажы** — пенсионер.

Кокей Самбууевна **Данды** — «Чаа орук» совхозтуң малчыны.

Ак-кыс Сотпаевна **Данмаа** — «Чаа орук» совхозтуң малчыны.

Александра Мамаевна **Куулар** — Кызыл-Сылдыс сес чыл школазының техажылчыны.

Сергей Насыкович **Мижит** — «Нарын» совхозтуң малчыны.

Сат Дадар-оолович **Сарыгбан** — пенсионер.

Дарыймаа Кенденовна **Шойжун** — «Нарын» совхозтуң малчыны.

Оралмаа Санчаевна **Ынаалай** — пенсионер.

КЫЗЫЛ ХООРАЙДАН

Надежда Иннокентьевна **Агопкова** — Тываның электри четкилериниң котёл цехиниң ажылчыны.

Елизавета Алексеевна **Алёхина** — профоблсовуделиниң кол бухгалтериниң оралакчызы.

Василий Васильевич **Бабак** — Садыг министерствозунуң кедээ ажыл-агый дузалал бүдүрүлгезиниң одакчызы.

Александра Ивановна **Байкалова** — пенсионер.

Константин Алексеевич **Бакеев** — Тываның транспорт эргелелиниң бүдүрүлге-техниктиг килдизиниң начальниги.

Григорий Павлович **Балабанов** — Тываның кодээ ажыл-агый техникумунуң башкызы.

Сергей Сергеевич **Басенко** — Чурттакчы-коммунал ажыл-агый министерствозунуң тускайжыткан автотранспорт бүдүрүлгезиниң контроль механиги.

Виктор Фёдорович **Белоусов** — Кызылдың эът комбинадының механика цехиниң дарганы.

Николай Алексеевич **Беляшов** — харылзаа ажылдакчыларының профэвилел обкомунуң даргазы.

Валентина Матвеевна **Березина** — «Тыва кедээ тудуг» трестиниң бүдүрүлге-технологтуг четчелел эргелелиниң кол инженери.

Пелагея Даниловна **Блинникова** — пенсионер.

Игамбарды **Болтаев** — Кызылдың эът комбинадының ажылчыны.

Виктор Константинович **Богуш** — пенсионер.

Таисья Гавриловна **Бубликова** — Статистика эргелелиниң саналга товунуң бюро эргелекчизи.

Ольга Ивановна **Букина** — Кызылдың эът комбинадының экспедитору.

Мария Васильевна **Васильева** — «Кызыл тудуг» эргелелдиң дашчызы.

Леонид Алексеевич **Власенко** — Респотребсоюзтуң АТК-зының каңнакчызы.

Клавдия Семёновна **Горбунова** — ККТЭК-тиң дежурныйы.

Анна Ивановна **Гушина** — Тываның авиабүдүрүлгезиниң ажылчыны.

Зоя Сергеевна **Дары-Сюрюн** — столоваялар болгаш ресторааннар трезиниң кол бухгалтери.

Лилия Васильевна **Дмитриева** — дүлей уругларның школа-интернадының башкызы.

Соскур Чадамбаевна **Донгак** — № 2 ортумак школаның техажылчыны.

Евгения Ивановна **Евсикова** — Респотребсоюзтуң үлетпүр комбинадының таңныылы.

Александра Васильевна **Елизарьева** — Кызылдың туубу заводунуң бухгалтери.

(Уланчызы.)

Кажан-даа, каяа-даа быжыг чурум дээш

ХАЖЫДЫЫШКЫННАР ТУРБАС УЖУРЛУГ

Эрткен юбилейлиг чылда районнуң ажыл-ишчилери күрүне планын, социалистиг хүлээлгелерин эки көргүзүглерлиг күүсеткен. ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл оюнга тураскааткан Бүгү-эвилел социалистиг чарыжыынга эки көргүзүглери дээш район СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан.

Шаңнал ажылчы чонну улам сорук киирген. Ам сорулга — күш-ажылчы ол чедиишкиннерин улам быжыглаары. Күш-ажылчы көргүзүглерни бедидип, улам бүдүрүкчүлүг ажылдаарының колла чүүлү — быжыг сагылга-чурум. Күш-ажылдың бүдүрүлге сагылга-чуруму кайда-ла быжыглыг, ында ажыл-иш бүдүнгүр. Районнуң ажыл-агыйлары, бүдүрүлгелери, албан организация черлери партия, күрүне болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле чуртта калбарган шимчээшкинге идепкейлиг киржир дээш боттуг хемчеглерни ап чорудуп турар. Оон түңнелдери ажыл-херекке көстүп эгелээн. Маңаа чижек кылдыр «Барлык» совхозтуң ишчилериниң ажыл-амыдыралын ап көрээлиңер. Ажыл-агый мооң мурнунда хоюдангай коллективтерниң санынга кирип турган болза, соолгу үш чылда эки көргүзүглерни чедип ап келген. Совхозтуң директору Ч. Дожулаа, партком секретары У. Монгуш, кодээ Советтиң күүскому даргазы Ю. Монгуш олар бүдүрүлге айтырыглары-биле кады күш-ажылдың сагылга-чурумунуң, хөй-ниитиниң корум-чурумунуң айтырыгларынче улуг кичээнгейни угландырып келген. Совхоз дирекциязынга эртенниң-не болуп эртер ажыл хуваалдазын директор бүдүрүлге айтырыгларындан эвес, ажыл-агыйның девискээринге дүүн дежурнулаашкын чоруткан улусчу дружинаның командириниң дыңнадыындан эгелээр. Чүгле оон соонда — бүдүрүлге айтырыынче кирер. Ындыг кичээнгей, хемчеглер ажыл-агыйның участок бүрүзүнге сагылга-чурумну көскүзү-биле онаажыткан. Эш хуу судунуң, эки тура улусчу дружинаның, хөй-ниити организацияларының демниг ажылы демдеглээри чугула.

Кызыл-Мажалыкта бот-орулга-чарылгалыг септелге-тудуг участогунуң, № 1 КМК-ның болгаш чамдык оон-даа өске коллективтерниң удуртукчулары корум-чурум айтырыын улуг кичээнгейге алган болгаш ол талазы-биле боттуг хемчеглер алдынып турар. Үлегерлиг корум-чурум дээш ажыл күштелген. Күш-ажылчы коллективте күш-ажылдың сагылга-чурумун канчаар тургускаалы, оон хөй-ле чүүлдер хамаарыжыр. Ындыг-даа болза чамдык коллективтерде ол айтырыг ам-даа негелдеге дүүштүр тургустунмаан. Кызыл-Мажалык, Биче-Тей, Дөң-Терезин суурларда, Ак-Довурак хоорайда хөй-ниитиниң корум-чуруму үрээр, кем-херек үүлгедир чоруктар шоолуг-ла кызырылбайн турар. Барыын-Хемчик райкүүскомунуң 1982 чылдың апрель 15-те хүлээп алганы «Арага аймаан садарының чурумчудар дугайында» доктаалынга үндезилеп, Кызыл-Мажалык суурга, Ак-Довурак хоорайга эзиртир суксунну садарының чурумун, нормачыгжаан тургускан турган. Ындыг-даа болза районнуң талазындан ол талазы-биле шыңгыы хажыдыышкыннар бар. Чижээ, «Дөң-Терезин» совхоз эзиртир суксунну чылда көрдүнгенинден 5—7 катап хөйнү саткан. Кызыл-Мажалыктың аэропортунуң буфединге арага аймаа садары көрдүнмээн турбуже, 881 шил водканы өртээн улгаттыр саткаш, 800 хире рубльдиң артык орулгазын киирип алган. Үстүнде айтырыгны райпо баштаар черинге чаңгыс эвес удаа дыңнадып келген-даа болза, тодарган хемчеглер алдынмайн келген. «Колос», погаа, аъш-чем магазиннеринге илереттинген арага садарының хажыдыышкыннарының дугайын райпо баштаар черге дыңнаткан турган. Бистиң ол дыңнадывыска райпо баштаар чериниң даргазының оралакчызы Н. Устинова хажыдыышкын кылып турган садыгжыларга хамаарыштыр хемчег алдынганын дыңнаткан турган. Бо чылдың январь 4-де дагын чорудтунган хыналдадан ол хажыдыышкыннарның ам-даа катаптавышаан турарын илереткен.

Нииттиниң оңчу-херекселин-биле холбашкан ажылга кадрлар шилип алыр айтырыгны чамдык коллективтерде чедир көрбейн турарындан, хөй түңнүг оре-самчыгдал кылыр чоруктар база бар. Улус депутаттарының суур Совединиң депутадынга мооң мурнунда шииттирип чораан Ш. Монгушту сонгаан турган. Эрткен чылдың төнчүзүнде ол эзирик тургаш, бир хамаатының кадыынга кемдээшкин таварыштырып, аар кем-херек үүлгеткен. База чижек, Кызыл-Мажалыктың эът комбинадының материал харысалгалыг ажылга мооң мурнунда шииттирип чораан кижини хүлээп алган. Ол дугайын комбинаттың директорунга чаңгыс эвес удаа дыңнадып келген бис, а аңаа харыы чок. Ниитизи-биле эът комбинадында күш-ажылдың сагылга-чуруму чавыс, хөй-ниитиниң оңчу-херекселинге хол дээп, оорлаар чоруктар ам-даа бар. Эрткен чылдың декабрьда коллективтиң үш ажылчыны 50 кешти, 80 килограмм эътти оорлаан. Үстүнде үүлгедиг үезинде таңныыл ажылынга эзирик турган. Чаңгыс ол бүдүрүлге черинден райкүүскомунуң иштики херектер килдизиниң эзириктер сергедир черинге чүс чээрби чеди кижи кирген. Ук бүдүрүлгеге кижилдилге ажылын шыңгыырадып, ол айтырыгны негелдеге дүүштүр тургуузарын үе негеп келген.

Быжыг сагылга-чурум — үениң чугула айтырыы болганда, ажылдың участок бүрүзүнге хөй-ниитиниң-даа, күш-ажылдың-даа быжыг сагылга-чурумун тургузары негеттинип турар. Коллектив бүрүзүнге быжыг корум-чурумну тургуар дизе, харысалга, демниг ажыл херек.

Д. КУУЛАР,
Барыын-Хемчик райкүүскомунуң иштики херектер килдизиниң начальниги.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: кыска дыңнадыглар, тайылбырлар

ИНДИЙ ОКЕАН ТАЙБЫҢ ТУРЗУН ДЭЭШ

НЬЮ-ЙОРК. КИО-нуң тускай комитединиң Индий океан талазы-биле сессиязы ажылын ында уламчылавышаан. Индий океанның девискээрин тайбыңның зоназы болдурар дугайында делегей дугуржулгазын ажыдар кылыр конференцияны бо ортан белеткээр хүлээлгелиг. Конференцияны чыыдырар талазы-биле практиктиг ажыл кылырының орнунга сессияның баштайгы неделязының дургузунда ук комитеттиң ажыл-чорудулгазының организастыг айтырыгларының талазы-биле эрестей чугаалажылга болган. Ындыг түңнел чок чугаалажылганы Каттышкан Штаттар болгаш оон чайдык эвилелчилери өскүдүп үндүрген.

Хүн чуруму-биле холбаалыг ёзу барымдаалап айтырыгларны чугаалашкан-даа болза, политиктиг чугула айтырыглар ол чугаалажылга үезинде база көдүрлүп турган, ол чүл дээрге, комитет бодунуң дорт сорулгазы-биле тодаргайлаарга делегей шуулганың белеткээри-биле ажылдаар бе азы АКШ-тың натоочу кожанчылары-биле кады негеп турары күрүнелер аразында харылзааларның нити принциптерин эрестей чугаалажырынче бодунуң ажыл-чорудулгазын мөөңнээр бе дээрзиниң дугайында айтырыглар салдынып турган. АКШ-тың болгаш оон [illegible] чугула сорулгазы-биле — Индий океанның девискээринде көрүг талазы-биле дүшкүүргүг чорукту кошкадыры-биле холбаа чок кылдыр чорудтунган турар ужурлуг болуп турар, чүге дээрге ындыг дүшкүүргүг чорук Вашингтонуң дайынзырак идепкейжилгезиниң уламындан болдунган болган.

Социалистиг болгаш кала-даа каттышпас чурттар практиктиг ажылче угланган принципиалдыг туружуну чугаалажылга үезинде ээлээн. Алыс түңнелинде келгеш, комитеттиң программазын хүлээп алырын чедип алыр аргалыг болган. Комитеттиң мурнунда турар сорулганы шиитпирлээрин ажыл-херекчи кооруңуң аргазын ол программа тургузуп турар. Ол фактыны Индий океанны тайбыңның зоназы болдурарынга шынчы сеткил-биле сонуургалдыг мындыг кижилерниң тиилелгези кылдыр көрүп турар.

Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелерниң Прагага хүлээп алган Политиктиг декларациязының чогуур бөлүүн, ол ышкаш СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыконуң КИО-нуң Кол Ассамблеязының 37-ги сессиязынга Индий океанга тайбын зоназының айтырыглары дугайты Совет Эвилелиниң туружу тайылбыраттынган чугаалашкан доктаалды албашкан документилерни комитетке таратткан.

В. ВАСИЛЕЦ,
СЭТА-ның корр.

ЖЕНЕВА: ийи туруш

Бир талазында, тайбыңның салым-чолу дээш ханы сагыш-сыргал, ядролуг чепсек-биле узуткаарының улам өзүп орар кыжаңныындан кижи төрелгетенни камгалап алырының күүрүнде стратегтиг боо-чепсектерин боттуу-биле кызырарын чедип алыр деп шынчы сеткилдиг чүткүл, база өске талазында, шериг талазы-биле чаңгыс талалыг артык күштү алырының болгаш делегей ареназынга албадаашкынныг политиказын чорударының чепсээ кылдыр боо-чепсектерни эндере бүдүрерин улам өскүдер Совет Эвилелиниң болгаш Каттышкан Штаттарның стратегтиг боо-чепсектерин кызыгаарлаар болгаш кызырар дугайында Женевада дагын эгелээн чугаалажыышкыннарның киржикчилериниң принципиалдыг ийи янзы көрүүшкүнү харын шак ындыг болуп турар.

Стратегтиг боо-чепсектерни кызыгаарлаар дугайында ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың удуртукчуларының ат салганы совет-америк ийиги дугуржулганы күштүг болдуруп бадылаарын Каттышкан Штаттар үскенин барымдаалаш, Р. Рейганның администрациязы эрге-чагыргага киргениниң соонда-даа Совет Эвилели чугаалажыышкыннарны эң дүрген дагын эгелээринче, боо-чепсектерни эндере бүдүрерин кызырар болгаш ядролуг халдаттың айыылын бичеледир талазы-биле дээштиг хемчеглерни ажылдап кылырынче чүткүлдүг болгаш каш удаа кыйгырып келген.

Ындыг турбуже АКШ-тың кедергей реакцылыг бөлүктериниң чалчазы — амгы америк администрация бодунуң бүгү күженишкиннерин боо-чепсектерин эндере бүдүрерин күштелдиреринче угландырбышаан, ол кыйгырыгларны хоозун чымдактар-биле хүлээп албайн келген. Президент Рейган болгаш ону долгандыр турарлар Америка «четчир күштү чедип албаан шаанда» ССРЭ-биле чугаалажыышкыннар-даа туруп шыдавас деп баштайгы үеден-не ажыы-биле каш удаа медеглеп келген. Янзы-бүрү хоозун чымдактар-биле Ак бажың үелакты барык бүдүн чыл соңгаарладып, барык 2 триллион доллар өртек-үнелиг хөй чылдыг шериг программазын конгресске бадылаттырарын калчаалы-биле сыгап келген.

Адак соонда келгеш, АКШ-та болгаш Барыын Европада дайынга удур шимчээшкинниң улам күштелип орарының базыышкыны-биле вашингтончу удуртулга ССРЭ-биле чугаалажыышкыннарга АКШ «сонуургалдыг» дээр шинчи киреринче албадаттырыпкан. ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың стратегтиг күштерин «кызырарының» калбак далаашкынныг планын президент Рейган каш удаа саналдап үндүрүп келген. Боо-чепсекти эндере бүдүрер чорукту Совет Эвилелинге база дөгеп тургаш, чедип алыр — ССРЭ-ден шериг талазы-биле артык күштүг турарын чедип алыр дээн чүвезин чадашкаш, ол-ла бүгү чүүлдерни чугаалажыышкыннар столунга чедип алырының оралдажыышкыны ол план болган деп чүве тода көстүп келген. Вашингтонуң саналы тала бүрүзүнүң стратегтиг күчүлериниң санын 50 муң октар чедир кызырар, ындыг болурда шак ол октарның деңкезиинден хөй эвези черде баазалыг, диптер аразынга ужугар ракеталарга тургустунган турар сорулганы салып турар.

ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың ядролуг күчүлери составының талазы-биле чаңгыс аай эвес деп чүве ниитиге билдингир болгай, ынчангаш рейганчы саналды боттандырары ССРЭ-ниң стратегтиг күштерин дыка кызырарынга чедирер ийик, ынчаарга АКШ бодунуң ядролуг күчүзүн улам улуу-биле немей өстүрериниң калбак аргазын алыр ийик.

Совет Эвилелинге илергейле таарышпас болгаш ажыл-херекчи чугаалажыышкыннарны херек кырында будуллуруп кааптарынче угланган ол саналга удурланыштыр Совет Эвилели бир дөмей күштүг турарының принцивин барымдаалаан, ханы бодап кылдынган саналды үндүрген: ийи таланың ядролуг күчүлерин 25 ажыг хуу кызырар, ядролуг октарның санын боттуу-биле эвээжедир болгаш ядролуг чепсекти сайзыраңгайжыдарын кызыгаарлаар деп, ол саналда айыткан. Ооң-биле ССРЭ ядролуг чепсектерни амгы деңнелдеринден өстүрбезин саналдаан. Ол саналды боттандырары АКШ-тың болгаш ССРЭ-ниң аразында шеригниң амгы барык деңкүжүн хевээр арттырып, боо-чепсекти дагын-дагын эндере бүдүрер чорукту болдурбайн, харын келир үеде ядролуг боо-чепсектерни улам ыңай кызырарының оруун ажыдар ийик.

Талаларның деңэргелиг болгаш бир дөмей айыыл чок байдалдыг турарының принцивинге таарышкан ак сеткилдиг дугуржуп алыышкынны АКШ-биле чедип алырынга белениң Совет Эвилели бөгүн база дагын илергейлеп турар.

Ю. ЛЕВЧЕНКО.
(СЭТА).

ИЗРАИЛЬ АГРЕССИЯЗЫН СОКСАДЫР УЖУРЛУГ

ЖЕНЕВА. КИО-нуң кижи эргелериниң талазы-биле комиссиязының 39-ку сессиязының киржикчилери улустарның бот-башкартынар эргезиниң дугайында болгаш колониалдыг тергиделдиң азы даштыкы ажелелдиң адаанда турар улустарга хамаарыштыр ол эргени ажыглаарының дугайында айтырыгны, ол ышкаш Израильге ажелеттирген араб девискээрлерде кижиниң эргелерин үреп турарының дугайында үстүнде айтырыг-биле сырый холбаалыг айтырыгны база чугаалажып уламчылавышаан.

Хүн чурумунуң ийи айтырыын хары угда чугаалажып турары эки-дир деп, ССРЭ-ниң делегациязының баштыңы В. А. Зорин бодунуң чугаазынга медеглээн. Израильге ажелеттирген араб девискээрлерде кижиниң эргелерин дерзии болгаш массалыг үреп турарын- сый шавырының эргежок чугулазы улустарның бот-башкартынар чарлып болбас эргезин хандырар талазы-биле ойу келген эң чугула сорулга болуп турарын комиссия кежигүннериниң хөй нуруузу хүлээн көргенинин дугайын херечилеп турар.

Кижилерниң тураа чогуур эргелерин үрээр ындыг дерзии чорукту чок кылыр төлээде, Израильдиң агрессиязын доп-дораан чок кылыры болгаш 1967 чылдан бээр ажелеттирген бүгү девискээрлерден оон шериглерин үндүрери, бот-башкартынар болгаш бодунуң хамаарышпас күрүнезин тургузуп алыр эргезин киириштир Палестинаның араб улузунуң бүгү-ле дүрүм ёзугаар эргелерин хүлээп көөрү эргежок чугула деп, В. А. Зорин онзалап демдеглээн. Палестинаны хостаарының организациязы ол айтырыгларны шиитпирлээринге палестин улустуң дүрүм ёзугаар чара чаңгыс төлээлекчизи болуп чайлаш чок киржир ужурлуг деп, совет төлээлекчи медеглээн.

Сессияга санал берген делегаттарның аажок хөй нуруузу Израильдиң сионисчи ёзу-чуруму болгаш оон колониалистиг политиказын кинецнээшкин-биле буруу шапкан.

Израильдиң Чоокку Чөөн чук талазы-биле кол эвилелчизи — Американың Каттышкан Штаттарының политиказын шыңгыы шүгүмчүлээн.

Изиг черлерниң байдалдарынга кедергей таарыжыр «Лада» машиналар Кубаның оруктарында ковудаан. Хөй автотранспорт бүдүрүлгелери амгы үеде чүгле ол машиналар-биле хандыртынган болгаш боттарының экономиктиг орулгазын ковудеткен.

Волганың автозаводунга бүдүрген ол машиналарның саны ам Кубада 26 муң четкен. «ВАЗ» маркалыг машиналарның техниктиг ажаалдазын хандырар 86 станциялар чуртта ажылдап турар. Кубаның дуржулгалыг хөй чолаачылары совет «Ладаны» дыка мактаар. «Лада» машиналарның техниктиг ажаалдазын болгаш септелгезин хандырар хөй специалистерни Тольятти хоорайда совет заводтуң төлээлекчилери өөредип белеткээн. Кубаның автомеханиктериниң мергежилин бедидер тускай курстар Гавана хоорайда ажылдап эгелээн.

ЧУРУКТА: Кубада «ВАЗ» маркалыг совет машиналар.

С. МАЙСТЕРМАННЫҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Ырады шыгааттынган улчуушкун

Японияның премьер-министри Я. Накасонэ Вашингтонга барып, япон ортулуктарны «далайже дүлдүнүп кирбес авианосец» болдурар бодалдыының дугайын аңаа медеглээниниң соонда чартык ай четкелек чорда, АКШ-тың күрүне секретары Дж. Шульц Японияга улчуп чораан. Аразы ыр болбаан аян-чоруктар солчуушкунуп кылганы таварылга эвес. Япон «Майнити» солунунуң дыңнатканын ёзугаар алырга, Шульцтуң улчуушкунунуң кол сорулгазы Японияның болгаш АКШ-тың аразында «айыыл чок чорук керээзинге» үндезилээш, «Японияның шериг күштерин немей өстүрер дугайында» дээди деңнелге мооң мурнунда-ла чедип алдынган дугуржуушкунуң түс-түс кезектерин дугуржуп алыры болган.

Дж. Шульц премьер-министр Я. Накасонэ-биле ужурашкан, даштыкы херектер министри С. Абэ-биле, национал камгалал эргелелиниң начальниги К. Таникава-биле чугаалажыышкыннар эрттирген. Япон парламентиниң херечилеп турары-биле алырга, ол беседаларның кол темазы япон-америк агрессичи эвилелзи улам быжыглаарының, Азия-Оожум океан девискээринге АКШ-тың шериг күчүзүн күштелдирериниң, Вашингтонуң кол стратегиязынга таарыштыр Токионуң дайынзырак белеткелдериниң дүргедедириниң айтырыглары турган. АКШ-тың япон ортулуктарда турар чедиги флодунуң корабльдерин «Томагавк» дээр чалгынныг ракеталар-биле чепсеглээриниң айтырыын база чугаалашкан.

Япон найысылалга болган парлалга конференциязынга чүве чугаалап тура, америк күрүне секретары япон чазак «бодунуң девискээрин долгандыр далай болгаш агаар делгемин камгалаар хүлээлгени бодунга алган» деп онзалап демдеглээн. Ол медеглеэди Японияда япон эриктерден 1.000 миль долгандыр хемчээлдиг зонага бодунуң чепсектиг күштерин хеделип чоруп турар кылдыр Японияны чыгаар дээн күзел кылдыр үнелеп көрген.

Дайынзырак сорулгаларга акша-хөреңгилер салыышкынның улам улгаттырарынче база япон таланы АКШ-тың даштыкы политиктиг ведомствозунуң удуртукчузу албадап турган. «Совет кыжаныышкын» дээр биеэки-ле хоозун чүвезин база дагын чулчуруруудан Шульц эпчоксунмаан.

Шульцтуң Азияже амгы аян-чоруу Япониядан эгелээн болгаш ол Мурнуу Корейге база баар. Маңаа капсырлаштыр «Тим спирит-83» дээр улуг хемчээлдиг америк-мурнуу-корей шериг өөредилгелери эгелээни база таварылга эвес. Ында 190 муң солдаттар болгаш офицерлер, АКШ-тың чедиги флодунуң дайынчы корабльдери, шериг ужар чүүлү киржип турар. Күштүг чепсеглиг ёзу-биле көөргедип көргүзериниң апрельдиң ортан үезинде доостур бо өөредилгезинде кирип тырттырган америк шериглер япон ортулуктарда боттарының баазаларын тепкиш черлер кылдыр идепкейлиг ажыглап турар. Пентагонуң болгаш мурнуу-корей чалча ёзу-чурумунуң шериг авантюраларынга киришкишаан, Япония оон уламындан Вашингтон — Токио — Сеул дээр үш бүлүнну тургузар дээр америк стратегтерниң планнарынга идиг берип турары ол.

Н. ГЕРОНИН.
(СЭТА).

СИРИЯГА УДУР ИЗРАИЛЬДИҢ КЫЖАНЫЫ

ДАМАСК. (СЭТА). Сирия бодунуң агаар камгалалын күштелдирер талазы-биле чамдык хемчеглерни алганын Израиль чылдак кылгаш, Сирияга кыжаныышкынын сөөлгү үеде күштелдирген. Ол дугайын Сирияның чазааның төлээлекчизиниң медеглелин Сана агентизи дыңнаткан.

Израильдиң талазындан Сирияга удур кыжаныышкынның кылдыышкаан, Ливанга дайын белеткелин күштедирип, ол чуртка бодунуң негелделерин албадаарын оралдажып турар деп, Сирияның чазааның төлээлекчизи айыткан.

Израиль сөөлгү үеде хөй шериг чепсээн болгаш техниказын АКШ-тан немей ап турар. Ол шериг чепсээн израиль ажелекчилер араб чурттарга удур ажыглап турар. Сирияга удур агрессияны кылыр дээн Израильдиң чагырыкчыларының ол кыжаныышкыннарының айыылынче араб болгаш делегейниң хөй-ниитилиниң кичээнгейин Сирияның чазаа угландырып турар. Израильдиң дайынзырак белеткелдеринге удур Сирия камгалал хемчеглерни моон соңгаар-даа боттандырар деп, САР-ның чазааның төлээлекчизи демдеглээн.

РЕВОЛЮЦИЯДАН ТӨРҮТТҮНГЕН ТЕАТР

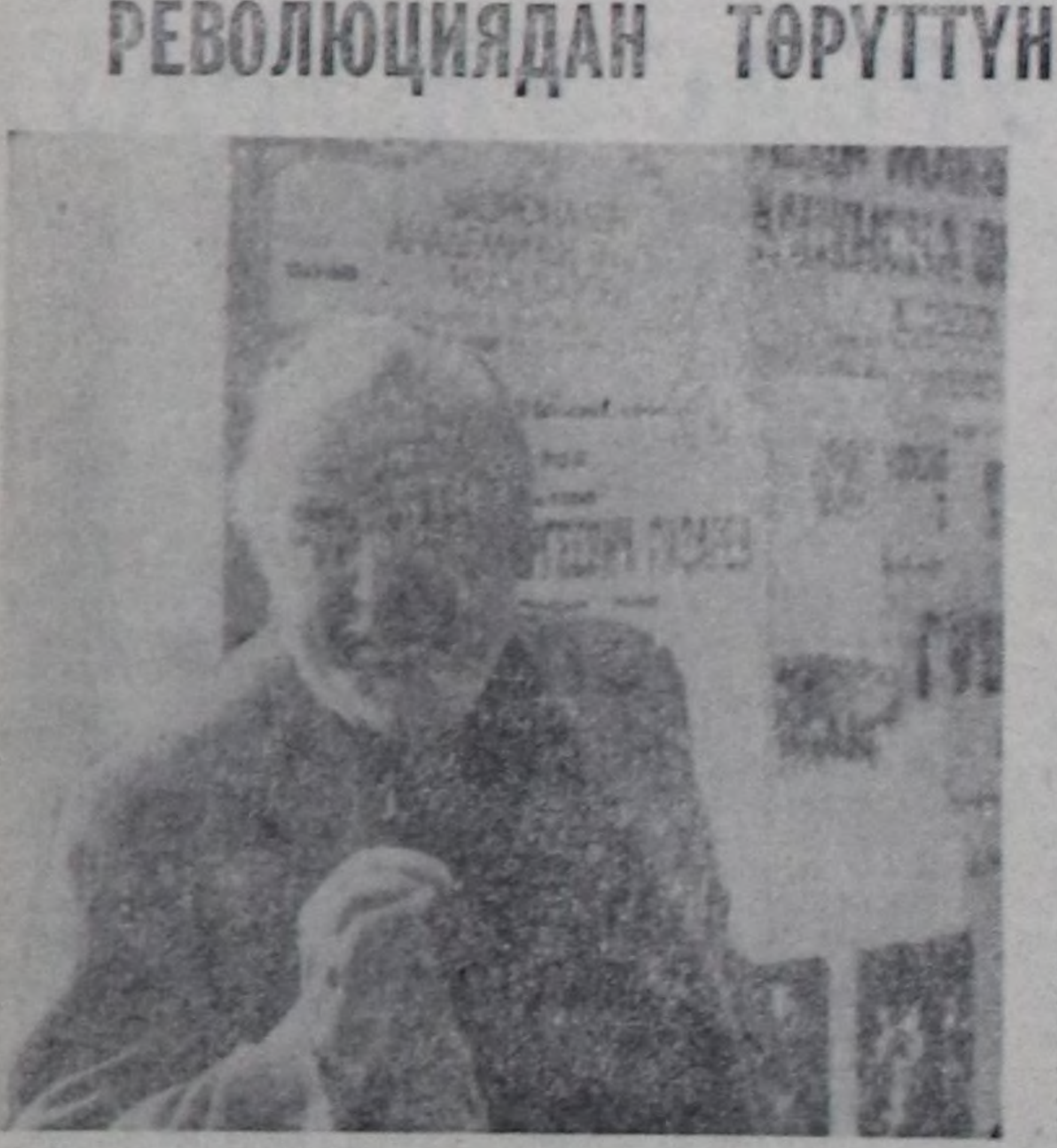

МОСКВА. Вл. Маяковский аттыг үлегерлиг театрда юбилейниг сезон эртип турар. Ол ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылы-биле каксырлашкан. Революциядан төрүттүнген театр чурттуң төөгүзүнде алдарлыг хүнге А. Салынскийниң «Дамчыыр чугаа» дээр шиизин тургузуп, тураскааткан. Ол шиide аныяк совет күрүнениң тургустунуп эгелеп турарының дугайын тооҗуп турар. Болуушкуннар 1922 чылда боп турар.

Всеволод Мейерхольдтуң удурткан театр баштайгы хүннерден эгелээш-ле тургузукчу күш-ажылчы аныяк Совет республиканың ажылчы чоннарын сырый каттыштырып турар шиилерни тургускулаан. Оларның авторлары амгы үеде бүгү делегейде нептереңгей апарган Н. Погодин, Вс. Вишневский, А. Корнейчук олар турган.

Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында театрны Николай Охлопков баштап, дөрбен чылдың иштинде сценаның ол кайгамчыктыг мастери коллективтиң удуртукчузу боп келген. Режиссёр-биле актёрларның чогаадыкчы кады ажылының түңнелинде совет театр классиказының алдын курлавырынга кирген шиилер тургустунган. Ол болза, А. Арбузовтуң «Танязы» болгаш «Иркутскиниң төөгүзү», А. Штейнниң «Океаны» болгаш өске-даа шиилер-дир.

Театр коллективиниң амгы репертуары байлак болгаш янзы-бүрү. Ооң составында билдингир артистер А. Джигарханян, А. Лазарев, Е. Лазарева, Т. Доронина, С. Немолаева болгаш өскелер-даа бар. Театрның кол режиссёру — ССРЭ-ниң улустуң артизи А. Гончаров.

Шиилерниң аразында — орус болгаш даштыкы-даа классиканың чогаалдары бар. Ынчалза-даа театрның кичээнгейинде — амгы үениң кижилери, оларның ажыл-херектери, айтырыглары болгаш күзел-чүткүлдери боп турар.

Амгы үеде ында «Узун кижи» деп шиини белеткеп турар. Хаанның каргыс шагдааларының чажыт бижиктеринге Владимир Маяковскийни ындыг шолалыг кылдыр айыттынган турган. Ынчангаш драматург М. Розовский шүлүкчүнүң эрте шүлүктериниң утказын сүртаар тургускан бодунуң композициязын шак-ла ынчаар адаан.

Удавас делегей байдалының дугайында публицист Г. Боровиктиң «Агент-00» деп политиктиг памфледин И. Гекованың тооҗузундан тургускан «Дулгуяктың пароходун» көрүкчүлерге бараалгадыр деп турар.

ЧУРУКТАРДА: «Сократ-биле беседа» деп шииден үзүндү. Сократ — РСФСР-ниң алдарлыг артизи Б. Левинсон. Театрның кол режиссёру, ССРЭ-ниң улустуң артизи, ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң Күрүне шаңналдарының лауреады А. А. Гончаров.

Н. МАЛЫШЕВТИҢ фотолары.

СЭТА-ның фотохрониказы.

3. ОЛЧА

Аңчылар баштайгы одаанга олча-омактыг-даа болган: киш планын-даа күүсеткен, ире-даа даялаан — орук аайлажып, аңчыларныы-биле алырга «оран-таңды хайырлап, октуг боо дээп» турган.

Бурунгу аңчыларның «эки аңчының одаанда от кезээ артып калыр, багай аңчының одаанда — баг үзүндүзү артып калыр» дээр үлегер чугаазын уттпайн, аңчылар өшпээн от кезектерин серемчилелдиг-биле өжүрүп, арткан доорбаштарны келген бир аңчы ажыглазын дээш, пешке чолегилеп, орт хорлээлеп үнмезин дээш одаан өжүрүп, эмгелеп, чоруй баарда, кайнаар угланганын айтып, калбак ыяшка бижип кааш, ам сагыш амыр аъттанышканнар.

Аңчыларның ам бодалы — киш лицензиязы төнген чүве болганда, ичкээр хем кирип, холумак ыяштыг, даглардан диин барып көөр.

— Аңчыларның чамдызы киш-биле сүрүшкеш, диин дилевес. Хүн санында он, он беш диин адып ап турган черин эриккеш каапкаш баар, азы ооң дендээрге, хем ишти черлер кирип кээп, күскү энген элик сүргени таварыштыр бээр, ол өлүк планынга кончуг шаптыктыг — деп, хоочун аңчы Каастайның болгаш өске-даа эштериниң аңчылар хуралынга чугаалап турар өртектиг сүмелерин аңчылар сактып чугаалажып каап, Кижи-Хемниң куду чарыларын мунгаш чызырадыр чоруп бадып олурган.

Калдарак хем кудуңдур бир-ле черде ээрген соонда, шала ыракта сыгыр-октуг «тог» дээн.

— А халак, Калдарактың ол ээрген диининиң бир эр боолап апты көрем — деп, аныяк аңчы харамнангаш хевирлиг чугаалаган.

— Ажырбас, ажырбас, Миша, аңчылап черле аразында, ындыг чаңчылдыг чүве болгай. Калдарактың ээрген диинин ол аңчы харын алгай деп, Тевер аңчы харын-даа чоргаарланып чугаалаан.

Хемни куду ол-ла чоруп бадып олурарга, ыяш аразында оймакта ээр-чонактыг, кортуг-номнуг ивилер көстүп келген. Ооң кедезинде куйруктуг хорек черде бир-ле эр дииниң бир будундан тудуп алган, даг куду тая-тая бадып кел чораан.

— Көөрүмге, бистиң колхозта биеэ ол Толик-даа дегил чоп? — деп, улуг аңчы ивилер ээзин таныш каан.

Аңчылар ол аныяк аңчы-биле хөөрежип, чугаалажып-ла эгелээннер.

Чаа-ла аңнап өөрениш чорүур аныяк аңчы Теля Бараан ивизиниң кырында арта каап каап барбажыгажынче айыткаш:

— Бо мынчаа дагларда элээн хөй аңчылар бар. Оларга чаа солуннар чедирип бер дээш мени колхоз даргазы чоруткан чүве. Бир улуг одаг бо даг артында ырак эвес-те — деп, Толик башкы салаазы-биле айыткаш, боолап алган дииниң кулаандан төгүлген ханын сы тудпаш, оозун башкы дергизинге дергилеп алган.

— Че, ам ол аңчыларның одаанга бараалы, Миша, оларныы-биле соодалажыр-дыр — деп, улуг аңчы даңзазында таакпызының хүлүн улуг салаазы-биле дыгый базып олура, оолдарже чидидир көргеш:

— Оо, эрлер, чоону берген азалар силер, бөгүн — он бир айның чединиң чаазы ийик чоп! — дей тырткаш, боду холзээнинден адак-бышкаа чиңги кончуг тура халаан.

— Шынап, шынап, эрлер, бо хүн Октябрь чыскаалының байырлыг хүнү-ле болгай, шынап-ла канчап уттуп алыр азалар боор бис! — деп, Михаил бажын шаштынган турган.

— Че, ам харын ол аңчыларның одаанга дарый барбажаа хоржок, оолдар! — деп, Тевер аңчы далаштыргаш турган.

Үш аңчы шала кежээликтей демги аңчыларның одаанга чоокшулап кел чоруй көөрге, одаг чанында, сыра бажында кызыл тук-даа киискип турган. Аңчылар чарыларын баглагылап кааш, одаг ээлери-биле мендилежип, аңчы ёзу-биле ам таваар хөөреже эгелээннер.

Ынчан Тожуга аңныыр үезинде колхозчу аңчыларның мындыг бир солун, өөренген чаңчылы турган: аңчылар звенолар болуп алгаш аъттаныш үнер, оларның аразында партия организациязының агитатору кижи чоруур. Ол кижи чайлыг шактарда аңчыларга солун номчулгазы кылып, чамдык үелерде агиткулдустар үндүрүп аңнаашкынның түңнелдерин үндүрүп чоруур.

Аңчылааның бо ужуражып турары Кижи-Хем девискээринге ынчан элээн хөй одаг турган. Бир-ле одагга колхозтуң партия эге организациязының секретары Сая Айыыстейович турган. Ооң эгелээн саналы-биле аңчылар шуугу Октябрь байырлалының хүнүн аалдарынче чанмайн, тайгаларга [illegible] уткуп эртирер деп шиитпирлээн. Ол хүнүү таварыштыр Толик колхоз төвүнден аңчыларга чагаалар, хөй чаа солуннар эккеп чораан. «Өлүк планын доолдур күүседиил!» — деп, чуруй-биле бижип каан лозун база көстүп турар.

Аалчы аңчылар келген соонда, удатпаанда, чадаг-даа, чары-даа мунган аңчылар оон-моон чыглып-ла келген. Чамдык аңчылар чаа солушпар; чагаалар номчааш, чамдыктары аразында аңнаашкын-даа, кижи-дииң дугайында чугаалашкан. Тевер аңчы бодунуң звенозунуң планын ажыр күүсеткенин, ирепи канчаар даялааның аңчыларга хөөрээн. Сая дарга хуралга белеткенген олурган.

Удатпаанда база бир бөлүк аңчылар чеде хонуп келген. Аңчылар ам топ одагны долгандыр олурупканнар.

Тайгага ол митинг-хуралды Сая [illegible]. Октябрь революциязының дугайында доңчу илеткел кылган. Хуралга районнуң база бир сураглыг мурнакчы хоочун аңчызы Ак Мырлаа сөзүл берип, ооң баштаан звенозу өлүк планын ноябрь айда күүседирин хүлээнип, өске аңчыларны кыйгырган.

Тайгага болган ол хурал чүгле байырлыг митинг эвес, харын аңныыр талазы-биле үениң чугула айтырыгларын көдүрген өртектиг саналдар-биле эрткен. Ак Мырлаа баштаан колхозтуң хоочун аңчылары хуралга-даа, хурал соонда-даа мындыг айтырыгны саналдап турган:

— Аңчыларның кол тевиглиг черлеринге, тайгага, даглар, хемнерге чылыг, шевергин бажыңчыгаштардан кылза.

— Аңчылар ап чоруурунга эптиг майгынчыгаштар-биле хандырза.

— Аңчыларның чиир аъш-чемин, ок-чемзээн колхоз төвүнден чарыга коштап турбайн, аңныыр төвүнүң чоогунда эптиг черлерге вертолёт-самолёт-биле чедирип болур аргазын өөренип көрзе кандыгыл.

— Хар кылынаан келгенде, киштни хапка-биле өлүрерин ковудар.

— Чарыларны чоокку үеде аңныыр төвү кылыр — сүгсүт деп хөй-ле айтырыгларны көдүрүп чугаалашканнар.

Аңчыларның 1950 чылдардагы болап чораан бодал-күзели 1980 чылдарга чедир боттанып, кылыр дээн чүүлдериниң хөй кезии ам бо хүннерде күүсеттинген.

Тожунуң хоочун аңчылары Боваан Мырлаа, Ак Мырлаа Кара Теверек, Ак Саны, Ак Каастай оларның изин салгаан амгы үениң хөй аныяк аңчылары, ивижилери чүгле аңчылар эвес, харын амгы чаа совхозтарның малчыннары, механизаторлары, тудугжулары болу бергеннер.

Шаг шааңдагы ивижилер чурту, куудайлар турлаа — Чазылар ам ивижилерниң, балыкчыларның, аңчыларның чаа төвү апарганы, ивижилерже, аңчыларже ам вертолёттарның ужуп чедип, оларга аъш-чемни, эмнелге дузаламчызын чедирип турар апарганы, чүгле сөөлгү чылдарда аңчыларның кол теви — ыраккы тайгаларда 300 чыгам, бичежек чылыг бажыңнарны тутканы — амгы үениң аныяк аңчыларынга улуг өөрүшкү болгаш база аңныыр ажылын улам сайзыраңгайжыдарынга улуг дөгүм болуп турар.

* * *

Митинг-хурал доостуру-билек, аңчылар одагларынче далашты-биле чаныш чорупкан. Одаг ээлери-биле чүгле бөлүк аңчылар артып калган.

— Байыр-чыскаалды аңчылар тайгага митингилеп, байырлап эрттирер деп чүме база-ла магалыг-дырам! Че, Тевер Хуваевич, адыг даялаанда, ам ооң чааңдан дүлүп, са дайназа хаала? — деп, Ак Мырлаа чугааны хөрлээлеткен.

Тевер аңчы олурган:

— Бистиң ол даялаан ирениң хирелиг болган, майыында безин кижи чиир чүме тывылбас, аргазынаар аң болган — деп кааш, аныяк аңчы Мишазынче көре тырткаш, бир караан шыгаай каапкаарга, оозу адыгның эъдин, чугажак «тон чааң» эккеп, ол одагның улуг чептиин пажынга дүлүп эгелей берген.

— Аалга байыр уткаанда, аргалыг дашка көдүрер, аргага байыр уткаанда, адыг чаа четтирер, кончуг-ла шымбай чүве-дир аа! — деп, Сая даргага баштактаныырга, аңчылар хөглежип;

— Аалга барган кижи аак эрнинге дээр, аргага барган кижи кат амзаар деп чүве ол-за ыйнаан, [illegible] — [illegible].

М. МЕНДУМЕ.
(Уланчылыг).

ТВ

ФЕВРАЛЬ 8-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 8.55 — Концерт. 9.25 — В. Распутин. — «Сөөлгү хуусаа». Фильмниң 11.35 — Медээлер. 11.40 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Медээлер. 14.35 — Антифашист элээди маадырның хүрүнге. Документалдыг фильмнер. 15.35 — «Совет чурулга уран чүүлү». П. Корин. 16.20 — «Бахор» танцылап тур. Ташкентиден дамчыдылга. 16.45 — 17.00 — Чапсар. 17.00 — Бистиң корреспонденттеривис чугаалап турлар. 17.30 — Аңнакчыларның адрестери. 18.30 — «Чурук бүрүзүнде — хүн». 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Документалдыг фильм. 19.10 — Неделя дургузунда спорт. 19.40 — «Улуг чонуң ыры». Документалдыг телефильм. Ч. Айтматов эртирер. 21.00 — «Үе». 21.35 — Праганың Москвада хүннеринге тураскааткан концерт. 22.55 — 23.15 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

12.00 — Француз дыл. 12.35 — Бойдус. 2-ги класс. Харда нетер. 12.55 — «Дириг шактар дугайында». Эртем-тайылбырлыг фильм. 13.15 — «Шыдыраа школазы». 13.45 — Хоойлу билир сен бе? 14.30 — М. Глинка. «Вальс-фантазия». 15.00 — А. С. Пушкинниң театры. 2-ги дамчыдылга. 15.45 — «Ай дажы дээш». Эртем тайылбырлыг фильм. 15.55 — Медээлер. 16.05 — 18.15 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Телемедээлер. 18.30 — Киножурнал. 18.40 — «Чечек». Улуг-Хем районнуң херээжейлери — мал кыштаглаашкынында. Дамчыдылга. 19.10 — «Азия төвү». Информация-публицистиктиг программа. 19.25 — Чарлалдар. 19.30 — «Чогаалчы болгаш үе». Дамчыдылга.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!» Мульфильм. 20.15 — Баскетболга ССРЭ чемпионады. Эр улус. «Жальгирис» — ЦСКА. Каунастан дамчыдылга. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Черлиг ары чигири». Уран-чечен фильм. 23.10 — 00.00 — «Сугга хаактаар спорттуң Бүгү-эвилел маргылдаазы. «Олимпийский» спорт комплекизинден дамчыдылга.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

Агаар

Бөгүн республикага бүргеп, алаыр, чамдык черлерге быскан хар чаар. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 2—7 метр.

Агаарның температуразы дүне —28—33 градус, хүндүс 20—25, чамдык черлерге 12—17 градус соок.

Кызылга быскан хар чаар, хаттың дүргени 2—7 метр.

Агаарның температуразы дүне 28—30 градус, хүндүс 20—22 градус соок.

КИНО

ФЕВРАЛЬ 8-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Эрги аллеяларда» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40 (узаткан), 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Резидентиниң частырыы» (2 сериялыг) 9.30, 12.10, «Солун чүүлдер делегейинде» деп киноклуб 15.00, «Ынакшып-ла көр, ынчалза-даа бажыңны оскунма» 16.20, 20.50, «Ынакшыыр үе келген» (2 сериялыг) 18.10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Аңчыланышкыны» (2 сериялыг) 15.00, 19.30, «Араб ужуралдар» 17.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Эге ай» деп аалчылар бажыңының чажыды» 18.30, 20.30 шактарда.

ЧАРЛАА

Тываның транспорт эргелелиниң Кызылда автошколазы үндезин националдыг чурттакчылардан 3-кү класстың чолаачыларын өөредири-биле курска хүлээп алышкынны чарлап тур. Өөредилгени тыва дылга чорудар.

Өөредилге дээш курсант боду төлээр, азы ол дээш совхозтар болгаш өске-даа көдээ ажыл-агый организациялары төлеп болур.

Өөренириниң хуусаазы 5 ай. Кичээлдер 1983 чылдың январь 27-де эгелээн.

ШКОЛАНЫҢ ТУРАР ЧЕРИ: Кызыл хоорайның Шевченко кудумчузунуң № 113 «а» бажыңда. Телефон № 2-34-94.

Ада-иелерге

АЖЫЛГЫР, КЕЖЭЭ ӨССҮННЕР ДЭЭШ

Уругларывыстың баштайгылары кыстар, дараазындагылары оолдар болгулаан. Бичии кижи төрүттүнери билек, өөрүшкү, чаа сагыш салыышкын, чаа негелде өг-бүлевиске немежип турган.

Чылдар эрткен, кыстарны, оолдарны төлептиг кылдыр кижизидери ындыг-ла амыр эвезин эскердивис. Тываларда «Кижи болуру чажындан, аът болуру кулунундан» деп үлегер чугаа өөредиглиг, ханы уткалыг.

Уруг бүрүзүнүң аажы-чаңы бот-тускайлаң, долгандыр турар байдалга хамаарылгазы аңгы-аңгы. Тың-чаңгыс таарышкы бээр «шбилиг» дулгүүрну тывар анаар. Уругларның сонуургалы кайгамчык-ла янзы-бүрү. Оон айтырыынга харыылап четтикпейн чыдырыгнарда-ла, чаа айтырыг тыптып келир. Олар билип алыксаар чүткүлдүглер.

Уругнуң күш-ажылга хандыкшылының, күш-ажылдың кижилерин хүндүлээр чоруктуң эге үндезини өг-бүлеге тыптыр. Бир эвес ажылга бичиизинден ынак болуп чаңчыкган болза, уруглар элээди болганда чалгы назын үезинде күш-ажылдың кандыызын-даа аарзынмас, ооң үнезин билир болур.

Болдунуң ажылы-биле эжинге, ниваңдыкке дузалап болзунза сен бүдүнүг херекти кылганың ол деп уругларынарга тайылбырлаарынар чугула. Кым хөй күш-ажыл кылып турар болдур, ол күштүг апар чыдар, оларның шыдаганнары дүргени-биле бызыгар деп билиндирер херек. Ажылга ынак болур кылдыр кижизидилеринге уруглар литературазы, ылангыя тоолдар, ада-иелерге дузалап турар. Чижээ: бүгүдеге билдингир тоол «Репка». Ооң өөредиглиг талазы аң ажыктыг: Демниг ажылдаар херек, кандыг-даа ажыл демнигде бүдүңгүр. Азы «Үш хаван оолдары». Кежээзы чалгаа чорук чүге чедирерин тайылбырлаар бис.

С. Михалковтуң шүлүктерин номчааш:

«Боттарыңарның ойнаарактарыңарны эмгелевес болзуңарза, силерден дезип чоруй баарын бо номда бижээн-дир» — деп айтып бээр бис.

Каш катап дыңнаарының орнунга, чаңгыс катап көргени дээре дижири кончуг шын. Ада-иелер боттарының уруглары-биле бүдүрүлгелерже, тудугларже, музейлерже, делгелгелерже, бойдусче экскурсиялаары чугула. Уруглар кая-даа баргаш совет улустуң күжениишкининиң улуг ажылдыжын эскерерлер.

Хүндүлел самбыразында мурнакчыларның портреттерин көргүскеш, ол улус чүнүң-биле алдарлыын, чүге хүндүткелге турарын чугаалап бээри чугула.

Уруглары ажылгыр, кежээ болзун дээш, ада-не боттары бот-үлегер-чижектиг, күш-ажылга ынак болуру чугула, а уругларының боттарынга хире шаа-биле шыдаар ажылдарны ыяап-ла кылдырар. Дуржулга, чаңчыктырылга чокка херек бүтпес.

Бистиң өг-бүлевисте кижи бүрүзү бодунга тодаргай, бызыглаткан ажылдарлыг. Шупту демнежип кылыр ажыл болганчок-ла таварыышкылаар.

Чамдык амыдыралчы айтырыгларны уругларның киржилгези-биле өг-бүлениң чөвүлелинге шиитпирлээр бис, чүге дизе уруглар бичиизинден-не көнфектиң үнезин, ону канчаар ажылдан алырын, канчаар чарыгдаарын билип алыр болза эки.

Огородка ажылдаарын ынчаар чугаалажып турган бис. Ногааларның, чечектерниң үрезиннерин кыжын-на садып ап, белеткенип эгелээр. Часкы хүннерни уругларывыс-биле кады огородка ажылдап эрттирерин кызыдар бис. Каяа кандыг культураны тарыырын, хөрзүннү канчаар чемишчидерин, кым кандыг ногааны ажаарын чугаалажып апаар.

Ажыл коллективтиг, демниг, ыры-баштактыг чоруп турар. Оолун бодаарга, ажыл өөрүшкү-биле холбажып турар-дыр. Күзүн дүжүтү ажаап алыры-биле бүгү өг-бүлевис ажылдаар. Ол хүн биске байырлал болур.

Эң-не кол чүве — күш-ажыл чокка, күжениишкин чокка, ногааны тарып, ажаарының аргаларын билип албайн тура, чүнү күзээнин чедип албазын уруглар херек кырында көргени.

Кыс уруглар-биле оол уругларның аразында күш-ажыл кижизидилгези улуг ылгалдарлыг болур. Күш-ажылды эр, кыска хуваавазын кызыдар бис, ынчалзажок кыс уруглар хеп чуурунга, бажың ажылынга, аргыыр, ыдарарының аргаларынга чайгаар сундулуг, а оолдар техникаже, техниктиг күш-ажылче черле чүткүдер боор. А аъш-чем кылыры, ону белеткээрин эр, кыска ылгаарынга шуут удур бис. Эр кижилер херээженнерден калышпас амданныг чемни белеткеп билир ужурлуг деп санаар бис.

Ынчангаш бистиң оолдарывыс далганны ажыдып билир, пирогилерни, блиннарны, быжырып, манчы кылып, шини, борщту хайындырып билир болурун чедип алырынче чүткүдүп турар бис.

Бичии оол хирээ, маска, кыскаш тудканда, холдары хаашпас, соора баар. Ооң сагынганы дег үүле бүтпес, ону уругнуң чаңчыктырып өөредири албан.

Бистиң өг-бүлевистиң кыс уруглары он хар ажып чорааш-ла, бистерге база дунмаларынга уктуг, хол хавын, кофтаны аргып берип, ажык-дузазын херек кырында көргүзе берген. Ол-ла бүгүнү эки, кончуг эки өөредилгези-биле холбаштырып четтигип турарлар.

Идепкейлиг амыдыралчы, күш-ажылчы туруш кижиге боду чедип келбес, ол дээрге өг-бүлеге эгелээн мөзү-шынар кижизидилгезиниң түңнелинде чедип алдынар. Бистиң өг-бүлевисте күш-ажылга кижизидилгени мактаар дивейн дир мен. Уругларын ынчаар кижизидип турар өг-бүлелер чер-черде кайы хөй, бүгү-ле өг-бүлелерде күш-ажылга кижизидилгениң янзы-бүрү хевирлери бар. Бо талазы-биле дуржулганы-даа солчуп болгай-ла харын.

Л. ХЕРТЕК.
Бай-Тайга район.

КЕЗЕДИП БОЛУР БЕ?

Бо айтырыгны эртемденнер, философтар, башкылар болгаш психиатр эмчилер шагдан бээр шиитчизеп келген. Уруг каржы, экииргек, сонуургак-даа эвес төрүттүнер. А ооң кандыг кижи болу бээри чурттап, өзүп турар байдалындан, кижизидилгезинден хамааржыр. Бирги кол кижизидикчи — өг-бүле. Кичээнгейлиг, сагыш човангыр, негелделиг ада-иелер бүгү назынында уругларының оңчүктери, дагдыныкчылары, хүндүткелдиг кижилери болуп артар.

Уругну долгандыр турар байдал кижизидилгеге онза салдарлыг. Француз психиатр Эскироль 150 чыл бурунгаар мынчаар бижээн: «Холун эрттир дошкуп болуру, бичии-ле чүве дээш кончуттунары, кылыктандырары — уругну каржыландырар болгаш ада-иезин ол хүндүлевес апаар. Оон кедерезе багай аажы-чаңга чедирер...» Чамдык ада-иелер уругларга хол дээп, каржыланырын кижизидилге деп санап турар. Ындыг хемчеглер түңнел бээр бе?

Негелделиг кылдыр өстүрерде, уругну чаңчап болбайн аан, ынчалза-даа ону оваарымчалыг кылыр. Хензиг-ле кастырыг дээш уругну чанчап, доктаамал хыйланып болбас. Мындыг чорук уругну каржы, багай чаңчылга чедирер. Частырыг кылышканда негелде тургузарда, ону бөрымдаалыг чорудар. Уругнуң угаан-медерелинге билдингир сургаалдарны кылыр ужурлуг. Негелделиг ада-иелерге уруглары ынак болгаш оларны хүндүлээр.

Чаш назынны быжыктырарынга янзы-бүрү утка чок, кордуммээн хоруглаалдар багай салдарлыг. Чижээ, эш-өөрү-биле селгүүстээрин, ойнаарын хоруури эки салдарга чедирбес. Оон уламындан уруг кылыктыг, муңгаргай, сонуургак эвес аажы-чаңныг апаар. Уругну бүгү-ле чүведен хоруп болбас. Мону тутпа, ону сал, ол хоржок деп үргүлчүнүң хоруп туруп бээр болзувусса, уруг дедир чаңга өөрени бээр. Оон кедерезе, ооң угаан сайзыралынга багай салдарны чедирер болгаш бот-идепкейин, бот-башкартыныарын чидирер.

Чамдык уруглар өөредилгезинге бергедежи бээр. Мындыг таварылгада уругну ажыпмайн, харын тайылбырлап өөредири ажыктыг. Частырыын эдип берип органы, уругну хей-аът киирип, мактап, сургаалдар кылыры, ооң моон соңгаар эки өөренириңге дузалыг.

Уругну аттынар, эттээр-хыйнаар чорук ооң аажы-чаңынга хоралыг. Бо бүгү уругну аймаараашкынга, күш чок болурунга чедирип, каржыландырар. Хол дээп чагырары — ооң чымчак сеткилин, кээргээчел чаңын, сеткил чок, доңгун болдуруптар.

Бичии чаштар аас-кежиктиг, омак-хоглуг, шимченгир өзүп, чурттаар эргелиг. Уругта бот-башкартыныр эргени тургузар. Онзоктанганы дээш хемчег алыр апаар. Ынчалзажок ону оваарымчалыг кылыр ужурлуг.

А. БЕСПРОЗВАННЫХ,
психиатр-эмчи.

КҮЗЕЛ-ЧҮТКҮЛДҮГ

Күнгүртүг суурда музыка школазы 1976 чылда тургустунган. Ырак тайга-сынназ аразында туруп турар кодээ суурнуң амыдыралынга ол база бир солун болгаш улуг ужур-уткалыг болуушкун болган. Бодап-даа көрүңер даан, ивижилерниң, хойжуларының, чылгычыларның уруг-дарыы Бетховенниң, Чайковскийниң, Шопенниң делегей ужур-уткалыг чогаалдарын өөренип, уран чүүлге, музыкага күзел-чүткүлүн көргүзүп турда, солун болбайн канчаар. Ук школаның директорунда Кызылдың уран чүүл училищезиниң доозукчузу Кац-оол Доңгак ажылдап турар.

Музыка школазында баянның, фортепианонуң, танцының салбыры бар. Баян салбырын директор боду башкылаар. Фортепианону Наталья Доржу, танцыны Валентина Будаакай олар өөредип турар.

Музыка школазының өөреникчилери боттарының отчёттуг солун концерттерин клубка чыылган чонга, малчыннарга бо-ла көргүзе бээр. Школада музыкага, танцыга Чечээна Доңгак, Мөңгүн-кыс Эрексен, Нелля Базыраа дээш оон-даа өске уруглар сонуургалдыг болуп, эки өөренип турар.

Х. ОЙДАН-ООЛ.
Кызыл хоорай.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 67000
667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3 Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24,
2-23-54, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийлиг амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда
килдизиниң 2-31-75, үлетпүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый
килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 64.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыышкын херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—00230